

STERBEECKIA
ANTWERPSE MYCOLOGISCHE
KRING V. Z. W.

Nr. 10 - 1975

STERBEECKIA-leiding :
de Beheerraad

Zetel van de Kring :
Koninklijke
Maatschappij
voor Dierkunde
te Antwerpen
Koningin Astridplein 26

Sekretariaat :
Marcel Morren
Alfons Schneiderlaan 146
2100 Deurne (Antwerpen)
Telefoon : 031-249564

INHOUD

Portret van FRANS VAN STERBEECK	3
met beschrijving	2
IMLER L. — Driehonderd jaar geleden verscheen <i>Theatrum Fungorum oft het Tooneel der Campernoelien,</i> door FRANCISCUS VAN STERBEECK	4
I.	
1. Zijn leven als priester, mykoloog en plantenkundige	4
2. De geschiedschrijver	6
3. De bouwkundige	6
II. <i>Theatrum Fungorum</i>	7
1. Indeling van de tekst	7 - 9
2. Alfabetische lijst met hedendaagse benamingen	9 - 11
3. Modern genoemde soorten zonder figuren	11
4. Slechts geslachten met hedendaagse namen	11 - 12
5. Ontleding	12 - 39
III. Invloed van het werk	39 - 40
IV. Algemene eigen beschouwingen	40 - 41
V. Besluit	41
Gravures	
1. Titelplaat : paddestoelenmarkt met beschrijving	14 15
2. Plaat nr 1 : « <i>Wey-fungi</i> » met afbeelding van Antwerpse duimen en tekstblad	21 20
3. Plaat nr 27 : elf allerhande soorten	35

Beschrijving, volgens het schilderij, van het portret hiernaast

De mykoloog is 62 jaar, niet lang vóór zijn dood. Het gelaat is veel schoner dan op twee gegraveerde portretten, die nochtans tien en twintig jaar jonger voorstellen. Door de knappe zorgvuldige uitvoering vermoed ik dat die afbeelding het dichtst bij de waarheid staat.

De scherpe donkerblauwe ogen liggen nogal diep; de neus, tamelijk lang en recht, is aan de top licht ingesneden; het vluchtend voorhoofd toont uitgesproken bogen boven de uitgedunde wenkbrauwen. Iets krachtigs wordt uitgedrukt door de kin.

De getekende jukbeenderen maken het gezicht nogal breed; het draagt een fijne blos, blijkt goedig, wat glimlachend, maar ook waardig en is omkaderd door een mooie, wat golvende bruine pruik, die tot op de borst hangt.

De geleerde draagt een snor in de vorm van een licht gekruld streepje, en een lipbaardje.

De handen zijn zenuwachtig, fijn, sierlijk, maar toch mannelijk; de rechter wijst op een afbeelding van paddestoelen, zijn lievelingen, in het *Cruydt-*

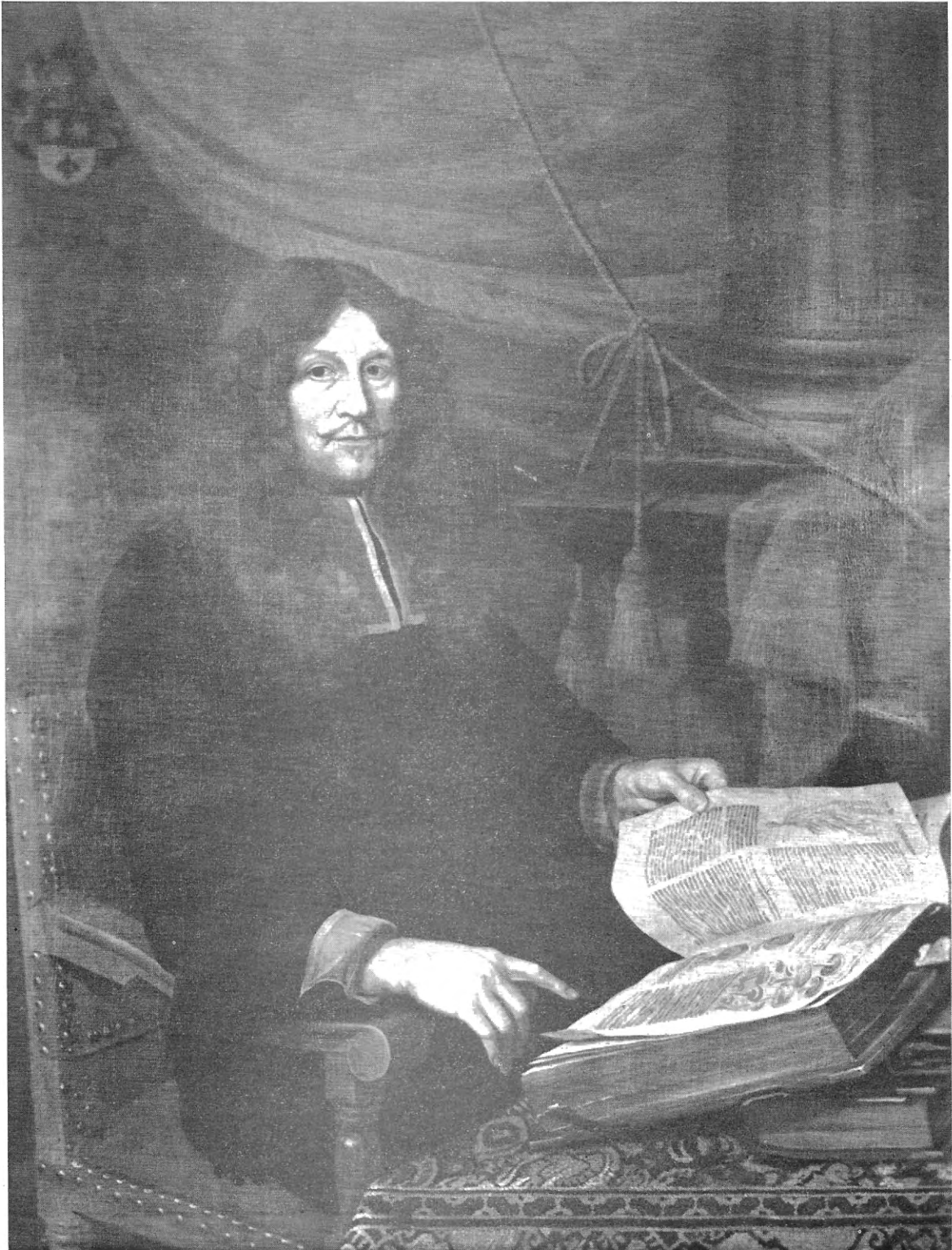
Boeck van DODOENS (Vlaamse uitgave van 1608, bladzijden 852 en 853).

Op de rechter bladzijde bevinden zich twee kolommen; in de eerste staan twee Morieljes, boven elkaar; bij de onderste is de hoed los van de steel. In de tweede kolom staan ook zwammen afgebeeld, bovenaan; het is dezelfde houtsnede die men terugvindt in LOBEL en CLUSIUS en waaraan ook VAN STERBEECK ontleende.

De geleerde in voornaam zwart priestergewaad zit op een rijke stoel met koperen nagels versierd; op het weelderig tafelkleed liggen onder 't *Cruydt-Boeck*, dat hij raadpleegt, twee andere stevige delen; het grootste is mogelijk wel zijn *Tooneel der Campernoëlien*.

Boven achter hem, het wapenschild.

Het schilderij van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen, werd uitgevoerd door N. STRAMOT (1637-1709), bekend schilder van portretten en godsdienstige taferelen.

FRANS VAN STERBEECK
(1630-1693)

Antwerps priester, mykoloog, bouwkundige en geschiedschrijver

DRIEHONDERD JAAR GELEDEN VERSCHEEN
«THEATRUM FUNGORUM OFT HET TOONEEL DER CAMPERNOELIEN»

DOOR FRANCISCUS VAN STERBEECK

I

In 1930, bij de driehonderdste verjaring der geboorte van die veelzijdige geestelijke, schreef Priester L.J.M. PHILIPPEN een merkwaardig uitgediepte studie over hem.

Er volgt hiervan een geordende samenvatting in drie delen. Gans oorspronkelijk zal de studie van het «Tooneel der Campernoelien» worden onderzocht.

1. — Zijn leven als priester, mykoloog en plantkundige

Hij werd geboren te Antwerpen, op 17 november 1630, uit een aanzienlijke Antwerpse familie met wapenschild. De naam van zijn moeder was SUSANNA VISSERS.

Niet te Leuven studeerde hij, maar als vele Antwerpse studenten trok hij vermoedelijk naar de hogeschool van Douai en verwierf de titel van Magister Artium (doctor in de letteren en de wijsbegeerte).

Hij wilde priester worden, ontving de mindere orden en werd subdiaken in 1654, diaken en priester het volgend jaar.

Tot in 1663 bleef hij ziekelijk door borst-, maag- en galstoornissen, en kon daardoor slechts lichte priestertaken waarnemen. Zo kreeg hij tijd om zijn geliefde planten te bestuderen, waarmee hij reeds begon, 22 jaar oud (1652). De paddestoelen genoten zijn voorkeur, en niet lang daarna begon hij met mykologische aantekeningen, die twintig jaar later zouden leiden naar het verschijnen van zijn «*Theatrum Fungorum*» (1675).

Paddestoelen trokken hem bijzonder aan door zijn overtuiging dat de eetbare soorten geneeskrachtige

wondermiddelen zijn, voedzaam ook nog en heel lekker.

In 1654 bezat hij reeds, als andere plantenkundigen van zijn tijd, een eigen kruidtuin als proefveld. Die werd bezocht in mei 1663 door de Engelse botanist JOHN RAY. Deze laatste vermeldt in zijn reisdagboek, uitgegeven in 1673, veertig bijzonder zeldzame planten, die hij zag in de kruidtuin van VAN STERBEECK.

Bossen en velden rond Antwerpen en ook in Brabant onderzocht onze mykoloog voortdurend (1656 te Broechem en Oelegem; 1658 rond Brussel). Als dertigjarige bezocht hij in Holland de kruidtuin van ROGEAU, en ontmoet een aantal bekende botanisten, waarvan een zevental trouwe vriendschap betoonden.

Drie jaar later weet JOHANNES VAN BUYTEN, vooraanstaand geneesheer en chirurg te Antwerpen, hem tijdelijk te genezen van zijn zware kwalen.

Zo kan hij nu benoemd worden tot kapelaan van de Antwerpse bisschop AMBROSIO CAPELLO, oud-leraar van de hogeschool te Douai, waar VAN STERBEECK zeer waarschijnlijk studeerde, zoals reeds vermeld. CAPELLO wijdde hem al tot priester in 1655.

De zeventigjarige zieke bisschop verkoos een kapelaan, vermaard om zijn kennis van geneeskrachtige kruiden en wonderdadige kampernoeliën. De kerkvoogd zorgt er ijverig voor dat VAN STERBEECK, steeds gehecht blijvend aan het bisschoppelijk paleis, benoemd wordt in 1666 tot titularis van de kapelanijs in het Antwerps begijnhof, waar hij zo weinig mogelijk te doen krijgt.

Drie jaar later komt onze mykoloog tot een notariële minnelijke schikking met baron PHILIPPE LE ROY, heer van Broechem en Oelegem, voor het vrijgesteld worden van belastingen, mits hij alle jaren op het kasteel van de baron een lezende mis komt celebreren of laat celebreren; op de akte staat de goedkeuring van «Mijn doorluchtichste ende Eerweerdichste heere den bisschop van Antwerpen».

Rond 1674 komt als bekroning voor onze fungikundige de hoge onderscheiding van kannunik der Hoofdkerk van Hoogstraten; hij moet in deze gemeente wonen, maar dat geldt niet, dank zij CAPELLO, voor VAN STERBEECK, die er zich mag laten vervangen, zonder de inkomsten te verbeuren.

Dat houdt hij vijf jaar vol, tot in 1679, als VAN BEUGHENS bisschop wordt, bij wie hij geen kapelaan blijft. Wel geschiedde dit bij CAPELLO's opvolger, VAN den EEDE, die in 1677 aangesteld, al het volgend jaar overleed aan een pestachtige ziekte, toen bijzonder te Antwerpen heersend.

Ook bij bisschop VAN den EEDE, 74 jaar, vervulde VAN STERBEECK zijn geneeskundige taak, helaas te kortstondig voor onze mykoloog. Intussen blijft hij druk plantenkunde en mykologie beoefenen. In 1666 bestudeert hij de tuinen van de abdij der Augustinessen van Rosenberg te Waasmunster, en werkt ook te Kalmthout; volgend jaar beschrijft hij te Aartselaar de *Sint Joris fungi*, *Fungi divi Georgii*, toen daar weelderig groeiend, en doet op dit tijdstip ook aan zwammenkunde in de omstreken van Brecht en 's Gravenwezel.

Zijn eerste mykologisch werkje verschijnt in 1668: «*Tractaet van de Campernoillien gheenaemt Duyvels-broot*», in kwarto-formaat, met twaalf bladzijden van twee kolommen in Gotische druk. Hij kent nog niet de voornaamste studiebronnen.

In 1671 verrijkt hij opnieuw en beslissend zijn wetenschap in Holland, door bezoek aan kruidtuinen en studievertrekken van talrijke botanisten.

Hij zag daar voor 't eerst de werken van CLUSIUS. Het volgend jaar kreeg hij, door invloed van de Antwerpse apotheker ADRIAAN DAVID, de Codex van CLUSIUS in bruikleen, een reeks oorspronkelijke schilderingen van zwammen in waterverf, die deze geleerde had doen uitvoeren als basis voor zijn toekomstig mykologisch werk.

Dokter SYEN, professor in kruidkunde aan de hogeschool van Leiden, was de gelukkige bezitter van dit kostbaar handschrift.

VAN STERBEECK bracht een trouwe kopie van CLUSIUS' Codex tot stand, zijn voornaamste mykologische bron, alvorens de schat aan Dokter SYEN terug te bezorgen. Achter de kopieën voegde hij met de jaren 190 oorspronkelijke tekeningen en aquarellen toe van paddestoelen, gevonden in de Kempen en Brabant.

Nu voelde hij zich in staat, hij was in de veertig, zijn oude droom van vóór twintig jaar te verwezenlijken: «*Theatrum Fungorum oft Tooneel der Campernoelien*». Het werk gedrukt te Antwerpen is in kwarto met 396 bladzijden en 36 kopergravures, die 349 figuren behelzen.

In de eerste jaren van 1600 gingen Italiaanse kooplieden, te Antwerpen gevestigd, eetbare paddestoelen buiten de stad plukken, en landlieden volgden hen na. Het eten van kampernoelies was in 1640 in onze stad al zeer gebruikelijk. Te Brussel werden veel gedroogde Moriëls verkocht. Bij de Antwerpse Beurs bevond zich een markt voor paddestoelen. In dat alles stelde VAN STERBEECK veel belang en de boeren van Wijnegem werden door hem bewerkt om eetbare soorten te verhandelen. Zoals te voorzien volgde onze zieke bisschop een kuur met die wondere lekkere beetjes en zelfs de aartsbisschop van Mechelen, A. BERGIS, deed er zich te goed aan.

Als onze geleerde rond de 47 was, kreeg de oude zware ziekte hem weer te pakken, en daardoor kon hij zijn studiën en zijn kruidtuin minder aan.

Maar volgend jaar voelde hij zich genoeg bij krachten om ditmaal een grote reis te wagen naar Duitsland en Oostenrijk. Hij vertoefde te Neurenberg en in september speurde hij in de wouden bij Regensburg. Ook van Wenen kon hij genieten.

Als plantenkundige had VAN STERBEECK zich vakkundig bezig gehouden met de kweek van uitheemse bomen en er aantekeningen over gemaakt. Daaruit volgt in 1682 het verschijnen van «*Citricultura oft Regheringe der Uythemse boomen te weten Oranien, Citroenen, Limoenen, Granaten, Laurieren en andere*», met 14 kopergravures (kopieën). Dit werk met geringe oorspronkelijkheid werd weer

te Antwerpen gedrukt bij JOZEF JACOBS, zoals «*Theatrum Fungorum*».

Het laatst geschilderd portret van VAN STERBEECK (zie blz. 2 en 3) werd gemaakt hetzelfde jaar van zijn dood.

Hij stierf op 5 mei 1693.

2. — De geschiedschrijver

Als VAN STERBEECK 53 jaar is (1683), kiezen de meesteressen van het Antwerps begijnhof hem tot rentmeester; ze kenden hem sinds 17 jaar, als bezitter van één hunner kapelanieën.

Hij begint daar doortastend de archiefstukken te ordenen en na minder dan een jaar is hij bezig «*Noodelijcke Instructien*» op te stellen. Het wordt een lijvig handschrift van 34 x 21 cm, in perkament gebonden, dat aanvangt met de waarschuwing het altijd als «blint» te houden, alsof het niet bestaat.

Het bevat onder andere: aantekeningen over de rentmeesters; raadgevingen aangaande de plantages; diensten bewezen door VAN STERBEECK; nodige en voorzichtige instructie's; aanwijzing van oude rechten en gebruiken; een reeks regels en statuten.

Volgend jaar, aanvang van een nieuw manuscript, register van 36 x 23,5 cm: «*Chronycke tot Welstandt en Profijt van den Beggijnhove*», met hoofdstukken als: de oude regel van het begijnhof; zekere oude gebruiken; de grote regel van het begijnhof; verplaatsing van het begijnhof in 1542; wanneer de begijnen in Antwerpen komen; van de troebele «jaren» 1566.

Daar het begijnhof eigenaar was van vele hoeven, landerijen en bossen, in de omgeving van Antwerpen en in de Kempen, voor dewelke, bij het aanleggen van beplantingen, VAN STERBEECK uitmuntte, oordeelde hij het noodzakelijk in 1686 een atlas te doen verwezenlijken: «*Originele Methinge der Landen competerende aende Infirmerye des Beggijnhoffs binnen Antwerpen*»... «alles gheschiet

ter instantie van Jonkvrouwe JOANNA RENART Meesteresse der voorschreve Infirmerye...»

Het puike werk in rood leder, van 42 x 30 cm, draagt op de rug het opschrift «*Tonneel der Lantcaerte*».

De tekst is van landmeter CORNELIUS HENSELMANS, die er ook 27 kaarten voor tekende.

Het handschrift bevat nog kaarten en metingen van 1530 tot 1630, ook twee latere van 1774, betreffende goederen gelegen te Antwerpen en omliggende gemeenten, ook bij Lier, te Ranst, Schoten, en zo meer.

VAN STERBEECK, bewerker van de welvaart van het Antwerps begijnhof, bij het einde van de 17e eeuw, zorgde ook voor de veropenbaring van het mystiek leven van het vermaardste Antwerps begijntje: «*Cort begrip van het godtvruchtigh ende deughtsaem leven van Sr ANNA VAN SCHRIECK*», Antwerpen, 1698.

Tien jaar vroeger las ze haar levensbeschrijving voor aan de rentmeester.

3. — De bouwkundige

De bisschop van Antwerpen AMBROSIO CAPELLO gelastte rond 1670 VAN STERBEECK met de tekening van het groots, prachtig hoogaltaar van de Sint-Pauluskerk onzer Scheldestad.

Dus onze mykoloog bezat ook voortreffelijke kwaliteiten als kunstenaar en bouwkundige; daardoor staat hij op een ereplaats als architect in het tijdperk na RUBENS.

De pastorie van het begijnhof werd door hem hersteld en vergroot. Aangaande de kerk vervaardigde hij tekeningen en plannen voor het marmeren portaal, het groot venster, de marmeren deur van de sakristie, het nieuw gebeeldhouwd orgel en de rijkversierde borstwering van het hoogzaal.

Volgens VAN STERBEECK zelf vond hij iets buitengewoons uit voor het leggen der blaasbalgen van

dit orgel, die hij plaatste boven het welfsel van de kerk.

De ingangspoort van het begijnhof op de Ossenmarkt en de huizen Sint Jan en Sint Agnes waren ook zijn werk.

In de Sint Walburghiskerk deed hij in 1677 voor zijn overleden ouders een gedenkteken oprichten: Christus gebonden aan de geselkolom, waarschijnlijk naar zijn tekening.

Titelplaat met gedicht		12
Titelblad		12
Portret van JOHANNES VAN BUYTEN		12
Opdracht		12
Approbatie en Privilegie		12
Inleiding (8 bladzijden)		13
Lofdichten (15)		13
Bibliografie (6 bladzijden)		16
EERSTE DEEL : de goede en twijfelachtige Fungi	1-166	16-30
<i>1e traktaat</i> : algemeenheden	1-26	16-19
1e kapittel : namen bij verschillende volken	1 en 2	16
2e kapittel : verklaringen daarvan	3-6	16
3e kapittel : gebruikte maten	6 en 7	16
4e kapittel : wat zijn Fungi ?	7-9	16
5e kapittel : hun oorsprong	9-13	16-17
6e kapittel : rijkheid aan vormen	13 en 14	17
7e kapittel : kweek	14-17	17
8e kapittel : hun duur	17 en 18	17-18
9e kapittel : groeiplaatsen van eetbare en kwade	18-22	18
10e kapittel : waar er nooit en altijd groeien	22 en 23	18
11e kapittel : verschil tussen plaatjes en buisjes («plues en mergh»)	23 en 24	18
12e kapittel : wie at ze eerst ?	24-26	18-19
<i>2e traktaat</i> : beschrijving van de eetbare Fungi	26-118	19-28
1e kapittel : weide-fungi	28-34	19-22
2e kapittel : «Boleti»	35-43	22-23
3e kapittel : «Ghemeyne Campernoelien»	44-58	23-24
4e kapittel : gele soorten	59-66	24-25
5e kapittel : groene	66-69	25
6e kapittel : rode	69-76	25-26
7e kapittel : gekroonde	76-80	26
8e kapittel : zeven bijeen «om haer ghelijcke verven oft coleuren, als om haer fatsoen en aensien»	80-87	26-27

Theatrum Fungorum oft het Tooneel der Campernoelien

1. — Van het lijvig werk in kwarto van 1675 (eerste uitgave), met taaie perkamenten band, lenig papier dat de tijd trotseert en vele kunstige kopergravures, volgt hier een algemeen overzicht, dat men er niet in vindt. In de 1e kolom staan de betreffende bladzijden in het *Theatrum*, in de 2e die in *Sterbeeckia*.

9e kapittel : «vier verscheyde soorten»	87-91	26-27
10e kapittel : «Morilles»	92-96	27
11e kapittel : «Ghetackte Fungi»	96-99	27
12e kapittel : «Caes Fungi» en andere veel te zamen	99-105	27-28
13e kapittel : «Vlammighe soorten»	105-110	28
14e kapittel : Fungi zonder figuren	111-118	28
3e traktaat : twijfelachtige Fungi	118-133	28-29
1e kapittel : allerhande soorten	118-127	28-29
2e kapittel : idem, zonder figuren	127-130	29
3e kapittel : boom-fungi	131-133	29
4e traktaat : plukken, schoonmaken, drogen, zouten en koken	133-153	29-30
1e kapittel : kentekens van goed en kwaad	133-135	29
4 kapittels over bereiding	135-153	29-30
5e traktaat: gebruik en eigenschappen		
4 kapittels	153-166	30
TWEEDE DEEL : de kwade Fungi	167-303	30-38
Inleiding : kentekens	167-171	30
1e traktaat : kwade en dodelijke	171-290	30-37
1e kapittel : soorten «eenichsins ghelijck» aan de Wei-kampernoeliën	171-179	30
2e kapittel : kwade «Boleti»	179-187	30-31
3e kapittel : idem (vervolg) en soorten met «plues»	187-193	31
4e kapittel : tien dodelijke, stinkende	193-200	31
5e kapittel : twaalf vreemdsoortige	201-208	31-32
6e kapittel : nog schadelijke «Eycke-fungi»	208-213	32
7e kapittel : schadelijke rode Fungi	213-219	32
8e kapittel : nieuw bevonden, rode en gele	219-224	32-33
9e kapittel : meestal Fungi op rot hout, mesthopen of «ander schimmel»	224-230	33
10e kapittel : gebundelde Fungi	231-235	33
11e kapittel : idem (vervolg)	235-239	33
12e kapittel : kwade boom-fungi	239-243	33
13e kapittel : boom-fungi (vervolg)	243-250	33-34
14e kapittel : wilgen-fungi	250-255	34
Judas-oor	256 en 257	34
houtachtige fungi	258-260	34 en 36
15e kapittel : houtachtige fungi zonder figuren	260-264	36
16e kapittel : «spongien en puymsteen»	264-268	36
17e kapittel : vreemdsoortige geslachten en «wolfsvest»	269-272	36
18e kapittel : vreemde en zeldzame Fungi	273-276	36
19e kapittel : Phallus-soorten	276-283	36-37

20e kapittel : «Corael wijse ghetraelide Campernoelie»	283 en 284	37
21e kapittel : enige Fungi zonder figuren	285-288	37
22e kapittel : «Verscheyde Fungi door een vergroot-ghelas ghesien»	288-290	37
<i>2e traktaat</i>		
1e kapittel : natuur van de kwade Fungi, schadelijk en dodelijk	290-293	37
2e kapittel : kentekens van vergiftigingen door Fungi	293 en 294	37
3e kapittel : geneesmiddelen tegen gift van de Fungi	294-297	37-38
4e kapittel : menselijke wratten (Fungi genaamd)	297-299	38
5e kapittel : ongevallen door het eten van Fungi	300-303	38
DERDE DEEL : goede en kwade «Aerd-buylen» ; giftige kruiden	305-396	38
Inleiding		
<i>1e traktaat</i>		
1e kapittel : eetbare «Aerd-buylen»	306-307	38-39
2e kapittel : hun gedaante	308-312	39
3e kapittel : zes Indiaanse «Aerd-buylen» zonder figuren	312-315	39
4e kapittel : verschil tussen goede en kwade «Aerd-buylen»	315-318	39
5e, 6e en 7e kapittels : gallen	318-322	39
8e tot 11e kapittels : knolvormende planten	322-332	39
<i>2e traktaat</i> : giftige kruiden	333-396	39

Na blz 396 : drie alfabetische inhoudstafels door
VAN STERBEECK :

- 1) de goede en twijfelachtige fungi
- 2) de kwade en enkele goede
- 3) «Aerd-buylen» en venijnige kruiden

Drukfouten

Bladzijden bij de gravures

2. — Alfabetische lijst van hedendaagse, dikwijls
aarzelende, benamingen van soorten, voorkomend

in het *Theatrum Fungorum*, volgens afbeeldingen
en beschrijvingen.

In de eerste kolom, nevens de naam, staat het num-
mer van de kopergravure, met tussen haakjes de
bijstaande bladzijde ; dan volgt de letter van de fi-
guur ; na een streepje, de bladzijde van de tekst.
In de tweede kolom, bevindt zich de bladzijde van
de modern geschikte tekst, in dit *Sterbeeckia*-num-
mer.

Agaricus (Psalliota) arvensis ?	1(28),B-28	19
Agaricus (Psalliota) hortensis ?	1(28),A-28	19
Amanita ampla (spissa) ?	19(193),AA-193	31
Amanita caesarea	4(58),D,E,FF-64	25
Amanita muscaria	22(214),A,B,CC-214	32
Amanita pantherina ?	21(208),D-211	32
Amanita phalloides	23(219),I,K-223 en 224	33
Amanita rubescens	18(187),FF-191	31
Amanita rubescens	19(193),FF,G-197 en 198	31
Amanita vaginata (witte vorm)	20(201),D-202	31
Amanita vaginata (onvolledig)	20(201),EE,FF-203	31
Boletus (Trachypus) aurantiacus	15(118),AA-118	28-29
Boletus (Tubiporus) edulis s.l.	3(52),A-52	24
Boletus (Tubiporus) erythropus	17(179),GG-181	30-31
Boletus variegatus	23(219),FF-222	32-33
Calvatia maxima (Lycoperdon giganteum)	28(269),B,C,D,E-269	36
Cantharellus cibarius	4(58),BB,C-59	24-25
Clathrus ruber (cancellatus)	30(277),N,O-283	37
Clitopilus prunulus	20(201),AA-201	31
Clitopilus prunulus ?	16(172),A,I-172 en 178	30
Collybia dryophila	23(219),M-224	33
Collybia fusipes	25(235),H-239	33
Collybia velutipes ?	27(244),A-244	33
Coprinus atramentarius	25(235),A-235	33
Coprinus cinereus (macrorrhizus)	24(225),BB-225	33
Coprinus plicatilis	24(225),AAA-225	33
Coriolus versicolor	27(244),K-259	36
Cortinarius cinnamomeus ?	23(219),D,E-222	32
Geaster fornicatus	29(273),B-275	36
Hericium (Hydnum) coralloides	27(244),G-254	34
Hirneola Auricula-Judae	27(244),HH-256	34
Hypholoma sublateritium ?	21(208),BB-209	32
Inocybe maculata ?	21(208),E-211	32
Inocybe maculata ?	22(214),D,EE-215	32
Lactarius deliciosus	23(219),AA-219	32
Lactarius pyrogalus ?	16(172),GG-177	30
Lactarius torminosus	6(70), CC,E,F,G-71 en 73	25-26
Lentinus crinitus ?	30(277),P-284	37
Lepiota procera	7(76),A-76	26
Leptoporus adustus ?	27(244),L-260	36
Lyophyllum (Tricholoma, Calocybe) Georgii	1(28),GG-31	22
Marasmius oreades	24(225),K-231	33
Morchella esculenta	10(92),A tot I-92	27
Morchella esculenta (enkel de steel)	15(118),C-121	29
Mucidula (Oudemansiella) mucida	27(244),F-254	34
Panaeolina foenisecii ?	23(219),L-224	33
Paxillus involutus	21(208),FF-212	32

<i>Peziza (Aleuria) aurantia</i>	26(240),boven rechts 4 fig. 241 en 242(C,D)	33
<i>Phallus Hadriani (iosmus, imperialis)</i>	30(277),A,B,C,D-277	36
<i>Phallus impudicus ?</i>	30(277),K,L,M-281	36
<i>Phylloporus rhodoxanthus</i>	20(201),L-207	31-32
<i>Polypilus (Polyporus) sulfureus</i>	12(98),AA-100	27-28
<i>Polypilus (Polyporus) sulfureus</i>	26(240), onder en links- 240	33
<i>Polyporellus (Polyporus) squamosus</i>	13(105),AA,B,C,D-105	28
<i>Polyporellus (Polyporus) squamosus</i>	14(107),E,F,G-107	28
<i>Polyporellus (Polyporus) varius</i>	27(244),EE-252	34
<i>Polystictus perennis</i>	27(244),I-258	34 en 36
<i>Ramaria (Clavaria) Botrytis</i>	11(96),C,D-97 en 98	27
<i>Russula lepida</i>	6(70),DDD-72	26
<i>Scleroderma citrina (aurantia)</i>	32(308),B (bovenste)-315	39
<i>Scleroderma verrucosum</i>	32(308),BBB(kleinste,midden- ste)-315	39
<i>Stereum hirsutum</i>	27(244),B-244	34
<i>Trametes suaveolens</i>	27(244),D-251	34
<i>Tremella mesenterica</i>	26(240),onder rechts 4 fig.- 242(E)	33
<i>Tricholoma columbetta</i>	2(44),H-49	23-24
<i>Ungulina officinalis</i>	27(244),C-245	34

3. — Modern genoemde soorten zonder figuren en ook één geslacht.

<i>Calvatia maxima (Lycoperdon giganteum) blz. 116,</i> soort nr. 97	28
<i>Cyathus sp., blz. 176, ongeveer in 't midden ; be-</i> <i>schouwd als spinnen verwekkend</i>	37
<i>Lactarius vellereus, blz. 116, soort nr. 96</i>	28
<i>Sarcodon fuligineo-album ?, blz. 127, soort nr. 9</i>	29

4. — Hedendaagse namen van figuren, slechts herkend als geslacht.

<i>Agaricus (Psalliota)</i>	1(28),C,D,FF-29 tot 31
<i>Agaricus (Psalliota)</i>	6(70),AAA-70
<i>Agaricus (Psalliota)</i>	16(172),F-175
<i>Bolbitius ?</i>	24(225),D,EE-227
<i>Boletus</i>	3(52), BB, CC, D - 53 tot 56
<i>Boletus</i>	17(179),behalve A,B,C,180 tot 187
<i>Boletus</i>	18(187),A,B,C,D-187 tot 189
<i>Boletus</i>	20(201),MM-208
<i>Boletus</i>	21(208),AA-208
<i>Boletus</i>	22(214),GG-216
<i>Boletus</i>	23(219),BB-221
<i>Boletus</i>	23(219),G,H,-223
<i>Boletus</i>	25(235),BB-236
<i>Bovista</i>	29(273),G,H-274

Coprinus	22(214),II,K,L-217 tot 219
Coprinus	24(225),I-230
Cortinarius	23(219),C-221
Entoloma ?	16(172),BB-172
Hypholoma	24(225),CCC-226
Hypholoma	25(235),C,D,E,F,G-236 tot 238
Lactarius ?	15(118),BB-119
Lycoperdon	29(273),F-273
Nolanea ?	16(172),EE-174
Phallus	30(277),H,I-280
Ramaria (Clavaria)	11(96),A,B,-96 en 97
Russula	5(66),B,C,D,EE-66 tot 69
Russula-Lactarius	8(80),AA,B,C,D,EE,FF,GG-80 tot 86
Russula	16(172),C,DD-173
Russula	16(172),HH-177
Russula	19(193),C,D-195 en 197
Russula	22(214),F,HH-216 en 217
Tuber	32(308),AA,A?-308

5. — Ontleding van *Theatrum Fungorum*

Titelplaat. — Kopergravure, een monumentale markt van paddestoelen voorstellend, met het portret van VAN STERBEECK, 44 jaar oud; daar tegenover de beschrijving in dichtvorm van die plaats, door de tekenaar.

Titelblad. — De schrijver meldt ons wat er volgen gaat : uitzicht, kentekens, aard, krachten, voedingswaarde, eetbaar- en giftigheid, schoonmaken en bereiden, van allerhande paddestoelen ; verschijnselen bij vergiftigde eters en de geneesmiddelen ; benevens een nauwkeurige beschrijving van Truffels, Stuiwzammen, Galnoten, en zo meer ; ook nog giftige kruiden met tegenmiddelen. Dit alles ijverig, met langdurige ondervinding, onderzoek van plantkundige werken, geschreven door FRANCISCUS VAN STERBEECK, Priester.

Versierd met vele afbeeldingen van alle gedaanten van kampernoelies en kruiden : alles naar het leven gesneden in koper.

Onderaan een druksieraad : kampernoelies en kruiden in een tuiltje, met een sierlijk strikje.

Natuurlijk nog de drukker : t' Antwerpen, bij JOZEF JACOBS, in de Borse-straet, boven de

beurs, 1675. — Met gratie en privilegie.

Portret. — Als we het titelblad omkeren, verrast ons een puike gravure, voorstellend JOHANNES VAN BUYTEN, 62 jaar oud, de geneesheer en heelmeeester, die VAN STERBEECK voor zes jaar verlost van zijn kwellende ziekte ; aan hem draagt de schrijver zijn meesterwerk op. Een vriend heeft daarbij een lofdicht geschreven, en gaat de schimpgod MOMOS te lijf, die hier wijze-lijk de bek moet houden : het werk is hemels, al gaat het over duivelsbrood.

Opdracht. — Zoals begrijpelijk, vooral voor die tijd, loopt ze over van dankbare bewondering.

Approbatie. — A. VAN den EEDE, archidiaken van Antwerpen en censor der boeken, verklaart dat het «*Tooneel der Campernoelien*» mag gedrukt worden, als niets behelzende tegen de Heilige Kerk van Rome of de goede manieren. — Zoals we lazen werd hij enkele jaren bisschop van onze mykoloog, spijtig genoeg te kortstondig.

Privilegie. — De korte inhoud van het privilegie meldt dat KAREL II, koning van Spanje, met al

zijn machtige titels, enkel aan JOZEF JACOBS het recht geeft, voor negen jaar, het «*Tooneel der campernoelien*» te drukken. In andere landen mag het ook niet verschijnen in de Franse of Latijnse taal. Op elk verboden exemplaar staat 30 gulden boet, en de ganse schuldige oplage wordt in beslag genomen.

Inleiding. — De schrijver vertelt ons, over een tiental bladzijden, dat de bijval van zijn eerste, klein mykologisch werk (1668) hem aanzette om uitgebreid in druk te geven wat hij sedert twintig jaar aantekende, dank zij natuurstudie en geleerde boeken.

De plaatsnijder tekende de paddestoelen naar het leven en graveerde ze dan. Ze werden spoedig geschetst en in kleuren geschilderd, *bij* mij, zegt VAN STERBEECK; ook nog dadelijk beschreven. Elke soort wordt aldus duidelijk van een andere gescheiden. Het verschil tussen een goede soort en een gelijkschijnende kwade dient goed te worden belicht. Twintig jaar geleden werd al bedacht voor 't werk twee delen te verwezenlijken: in het eerste elke goede, tegenover elke kwade in het tweede, stuk voor stuk (zoveel mogelijk).

Het werk werd in het Latijn begonnen, maar... zegt VAN STERBEECK «sekere voorsichtige personen hebben my gheraden, het selve in ons Nederduytsch uyt te geven; eens-deels, om dieswil dat in Brabant de Fungi soo ghemeyn sijn, dat aen de vrou-lieden en keucke-maerten, soo diese koken, als diese eten, in alle vergaderinghen daer van praeten en kakelen, ende oock de regeringhe derselver meestendeel aen haer bevolen ende betrouwt is, haer dien volghens (geen Latijn verstaende) dese leerlinge niet en mocht verborghen blijven. Boven dien dat aen vele treffelijcke Edel-lieden, en andere, woonende ten platten lande op haere Casteelen, oft andersins, de Fungi by naer onder haere tafels waschende, evenwel haer weynigh bekend sijnde, door onse moederlijcke tale deselve souden leeren kennen. Tot welcken eynde, dat ick de ghemeyne ende naturelijckste Nederduytsche woorden heb willen gebruycken, ende alle vremde uythemsche woorden voorbygaen: als mede alle voormomde

woorden, de gene oft van het Latijn, oft van het Frans iet gheleent oft gestolen hebben: waer door ick voor een gheboren Antwerpenaer can bekend worden.»

Men dient weerspannige schimpende mensen niet te vrezen, volgens de schrijver, ook hen niet die beweren dat het doodzonde is goede paddestoelen te eten.

Nochtans is de wetenschap van de Fungi moeilijk en vol gevaren.

Honderden jaren geleden werden al enkele soorten genuttigd; in 1601 kan de vermaarde CLUSIUS er al in de veertig goede noemen, terwijl er nu hier ongeveer honderd worden aangewezen. Indien de Almogende de auteur lang genoeg laat leven zal hij er nog meer doen kennen.

Giftige kruiden werden soms bij vergissing aangewend tot het bereiden van goede kampernoelies, die dan een slechte naam kregen. Lichtvaardige, onbevoegde mensen durven soep eten of pannekoeken met wel tien of meer kruiden, waarbij soms de Dodelijke Dolle Kervel door onwetendheid werd geplukt. Daarom zal onze mykoloog ook die kwade kruiden hier beschrijven. Hij voegt er een gedichtje bij:

My dunckt hier is ghenoech tot een bewijs ghegheven:

Wie dat vergif ghebruyckt, vermoort zijn eyghen leven.

VAN STERBEECK verzekert ons dat hij alle vermaarde bibliotheken van Antwerpen heeft bezocht, benevens die van de abdij van Tongerlo, ook nog die der Leidse hogeschool.

Er is veel geschreven met weinig vaste kennis, merkt hij op; vele schrijvers zingen een zelfde toon.

Lofdichten. — Geleerde vrienden komen nu VAN STERBEECK vijftien maal klinkend huldigen, met krachttoeren van rederijkers, in het Nederlands en Latijn; er wordt daarbij gegoocheld met STERREN en BEKEN.

Beschrijving van de titelplaat hiernaast.

Ze stelt een paddestoelen-markt voor, die in de tijd van VAN STERBEECK werd gehouden bij de beurs te Antwerpen.

Rechts van u brengen een boerin en een boer kampernoelies in manden aan.

Links verkopen de landlieden die lekkernij, ze druk aanprijzend.

In 't midden kopers en koopsters.
Daarachter verheft zich een zinnebeeldig portaal, volgens de smaak van die tijd.

Bovenaan het portret van VAN STERBEECK, 44 jaar oud, omkranst door paddestoelen, die worden vastgehouden door naakte kindertjes; de kleuters rechts trekken verbolgen snuitjes om het vergift van het kwade duivelsbrood, dat ze in lange tros wegwerken en waar slangen in wriemelen; links behandelen zoete telgjes de eetbare soorten.

Onder het portret de titel *Theatrum fungorum* op een doek, hangend tussen twee schaapskoppen; geiten en schapen werden beschouwd als onfeilbare aanduiders van goed en kwaad.

De langorige koppen, één aan elke kant, heel bovenaan, stellen de tronie voor van MOMUS, de god der spotternij.

Bibliografie. — Tientallen onderzoekers met hun werken, door onze mykoloog geraadpleegd, vooral plantkundigen en geneesheren, van vóór Christus tot tijdgenoten, vinden we in alfabetische volgorde, eerstens volgens hun voornamen.

EERSTE DEEL : de goede en twijfelachtige Fungi
1e traktaat : algemeenheden

1e kapittel : algemene namen van de kampernoelies bij verschillende volken, waarbij *Amanitae*, *Myce-tes*, *Pezicae*, *Fungus*, *Boletus*, *Champignon*, *Schwammen*, *Keyserling*, *Kremling*, *Pefferling*, *Sigenbart*, *Teubelinge*, *Gomba*, *Duyvelsch-broodt*, *Campernoelien*.

2e kapittel : pogingen om met verschillende geleerden de namen *Fungus*, *Campernoelie*, *Duyvelsch-broot*, *Amanite*, en andere, te verklaren.

Als het Latijnse *Fungus* met dood en minachting iets te maken heeft, laat onze mykoloog het woord liever van het Griekse *Fungos* komen : *Godenspijs*, en hij oordeelt het beter *Dagelijks-brood* dan *Duyvels-brood* te zeggen.

Voor VAN STERBEECK is *Fungi* enkel- en meervoud.

3e kapittel : geleerde auteurs gebruiken het woord once als maat, maar onze geleerde geraakt er niet wijs uit. Op zijn eerste gravure, nevens blz 28, te kent hij een halve Antwerpse voetmaat, verdeeld in 5 duimen en een halve. Al zijn soorten zijn met die duimen gemeten. Twee duim in het kruis betekent twee duimen middellijn van een ronde omtrek.

4e kapittel : *Fungi* zijn geen bomen of heesters, want ze hebben geen takken ; ook geen kruiden, want ze dragen geen bladeren, bloemen of zaad, en hebben geen echte wortels, wel enige taaie als houtachtige peesjes. Ze vormen een afzonderlijk «geslacht» en gewas.

In 1671 kan onze vorser geen jonge eetbare weidekampernoelies verplanten in «onze» hof van het Bisdom ; hij trekt ze uit en zet ze aanstonds weer op dezelfde plaats ; maar de volgende dag staan ze geheel zwart en bedorven. «Waer uyt betoont wordt

dat de *Fungi* niet verplant willen worden. De reden dunckt my te wesen, om dat sy haeren eersten tocht en naturelijcken drift seffens uyt wercken, en geenen tweeden groy verwachten ; waer uyt volght, dat sy in haeren voortganck niet ghestoort willen worden, maer geduerigh, soo lanck als sy op haeren center ende voorts comende oorspronck staen, moeten voorts-groeyen, tot dat haere oorspronckelijcke stoffe gheheel verschoten is ; ofte ghestoort sijnde, stutten haeren loop, en de trecken haeren groy te rugghe, ende alsoo in haer onvolwassentheyt verdwijnen. Nu de reden dat sy bedorven waeren ende swart gheworden, is gheweest de natte aerde ende locht ; want dat sy binnens huys ghelegen hadden op een drooghe plaets, in den tijt van vier daghen niet verdorven soudén hebben.»

5e kapittel : volgens de geleerden zegt de ene : *Fungi* zijn bobbelen door de droge aarde voortgebracht, als er regen op valt.

Een andere : door donder en regenachtige lucht worden ze geboren, vooral de eetbare.

VAN STERBEECK trekt die beweringen in twijfel. Als FABRI (1656) spreekt van de vier Elementen, die dampen (het vrouwtje) en hitte (het mannetje) voortbrengen, «volghens de Chimie» en dat die twee samengevoegd *Fungi* doen ontstaan, vindt onze mykoloog dat veel klaarder betoogd dan in vorige uitspraken.

Maar hij gelooft niet, als FABRI, dat *Fungi* in hun prilste begin goed kunnen zijn en daarna giftig. Ze zijn en blijven eetbaar, of ze zijn en blijven giftig, door hun eigen natuur, wederlegt hij, even als kruiden en zo meer.

GREVINUS (1571) beweert dat de kampernoelie een zacht, licht, sponsachtig wit lichaam is, gewoonlijk groeiend uit het slijm van de aarde door een zuur sap, als «hefdeegh» (gist) die het brood doet oprijzen.

Een kampernoelie is niets anders dan het slijm, opgeblazen door een kleine zurigheid, en zo verwant aan gist, dat deze geweekt in water en dan uitge-

stort op de aarde, vlug vele *Fungi* zal doen voortkomen.

De aarde kan venijnige vochten opsorpen, afkomstig van giftige bomen en slangen, verrotting, schimmel, kwade dampen, ook van grote legers en vele dode mensen. Ze zal die venijnen uitwerpen in de vorm van kwade *Fungi* en gevaarlijke kruiden.

Algemeen wordt gezegd van *Kampernoelies* dat ze *Excrementa terrae* zijn, uitwerpsels van de aarde, maar waarom dan ook de kruiden niet, goede en kwade? vraagt VAN STERBEECK. Die laatste, als ze giftig zijn, kunnen geneesmiddelen verschaffen, maar zo ook de venijnige *Fungi*. Immers, het zij wat het zij - leeraart hij - ik zeg dat de *Kampernoelies* veldgewas en aardvruchten zijn en geteld en geacht moeten worden onder al de andere aardkruiden en vruchten. Aan wie dit ontkent, omdat de *Fungi* geen zaden bezitten, verzoek ik mijn hier volgend zevende kapittel te lezen, of in mijn tweede deel de *Zaadgevende Fungi*. En brengen ze nu toch geen zaad voort, dan zijn evenwel *Varens*, *Mossen*, en meer andere, in het zelfde geval.

6e kapittel: menig mens zal dikwijls de ene soort voor de andere nemen, omdat elke soort van *Fungi* wel tien verschillende fatsoenen kan vertonen.

Langwerpige *Kampernoelies*, dun en teer van stof, bestaan vooral uit warmer, ijler, dunner vochtigheid, door de Chimisten *Rarefactio* genoemd, en de dikke, grove, samengedrongen *Fungi* uit meer aardachtige, grove stof, *Condensatio*. Daardoor zijn ze ook zwarter of witter. Deze veranderingen zijn merkelijker, volgens het veel of weinig beschijnen door de zon.

7e kapittel: vele personen beweren dat water, waarin *Kampernoelies* gekookt zijn en dat warm wordt uitgestort in een hof, eetbare *Fungi* kan verwekken; ze spreken dan van *Fungi*-zaad. Onze mykoloog beproefde het: koud, zonder gevolg; maar warm, met het groeien van de *Kwade Vingerhoed* (*Coprinus*).

Geloofwaardige mensen spraken van goede uitslag

met eetbare, als ze op de mesthopen hadden uitgeworpen, maar daar mag men geen *kampernoelies* plukken.

VAN STERBEECK meent dat van de uitgeperste afval, als zaad gebruikt, meer te verwachten is. Men verhaalt dat *Seeme-leire Fungi* (*Chanterellen*) aangekweekt worden door de rijpste op de groeiplaats te vertrappen. Een mengsel van paardemest, aarde en gemalen eikeschors, met *Fungi*-water overgoten, doet *kampernoelies* groeien, zeggen sommigen.

Nogeens GREVINUS vertelt dat, in de omgeving van Parijs, op de bolletjes of hoofdjes van zekere *Aardfungi* iets als zaad groeit dat vele goede *kampernoelies* kan verwekken.

De schrijvers gewagen van een wondere Italiaanse steen, die met aarde bedekt en bevochtigd, eetbare *Fungi* voortbrengt, en steeds zijn kracht behoudt. (*Polyporus tuberaster* Fr., waarvan het mycelium de aarde omvat en tot een stevige massa herleidt. Verwant aan *Polyporellus squamosus*).

RUELLIUS (1550) verhaalt dat de stam van de zwarte populier, kort afgehakt en met modderig water begoten, *Fungi* verwekt, *Egeritas* genaamd. (*Agrocybe aegerita* (Brig.) Singer = *Pholiota cylindracea* D.C., groeit vooral op Populieren, maar ook op Wilgen; zeldzaam rond Antwerpen. — In het zuiden van Frankrijk strijkt men populierschijven in met de plaatjes van rijpe exemplaren, men bedekt ze met aarde en besproeit ze van tijd tot tijd. Na enkele maanden komen de paddestoelen te voorschijn; zie A. MAUBLANC).

RUELLIUS meldt ook dat dicht begroeid land, in brand gestoken, na hevige regen overvloedig paddestoelen voortbrengt.

Met de nieuwe maan groeien er meer *kampernoelies*.

8e kapittel: er wordt verteld dat *Fungi*'s nachts ontstaan en dan volwassen geraken; men moet ze bij volgende dageraad plukken of ze worden dodelijk.

Onwaar, verklaart VAN STERBEECK ; hij onder- vond dat sommige drie dagen nodig hebben om tot volle ontwikkeling te geraken, en dan heeft hij ze gegeten.

De weide-kampernoelies zijn eerst een rond bolle- tje ; dan breekt het velletje tussen steel en hoofdje los, en het laatste wordt platter door uitgroeien ; eindelijk is de schotel heel plat en het koraal «plues» (plaatjes) komt volledig te voorschijn.

9e kapittel : de beste plaatsen om te plukken zijn de vlakke velden en open weiden, omdat daar geen giftige bomen staan. Maar als men de *Fungi* dege- lijk kent, mag men stout onder eiken, beuken, po- pulieren en andere bomen zoeken. Niet enkel de plaats moet men vrezen, maar ook de paddestoel. Onze paddestoelkundige verbiedt uitdrukkelijk «hier in Brabant» voor de keuken te plukken : op verse mesthopen, bedolven rot hout, lijnwaad, la- ken, vuile vodden, verrotte bemoste strodaken, bij vervallen muren, puinen, slangenholen of die van andere venijnige dieren, of in uitgedroogde stads- vesten, grachten van grote buitenherbergen en kas- telen, in poelen, modderige grachten, en bijzonder op verroeste, ijzerachtige grond.

Wat die laatst vermelde betreft, heeft VAN STER- BEECK te Brasschaat bij Antwerpen in 1662 uit beemden menige karren en wagens zware ijzerhou- dende blokken («russen») doen uitgraven, die hij na verbrijzeling deed aanwenden tot een volledige fundering van een grote buitenherberg («speel- huys»).

Kleine delen van die weiden, niet met ijzer «be- smet» droegen zeer goede weide-kampernoelies, met verse geur, en wit blijvend na 't openbreken ; vlak daarnaast stonden er, met hetzelfde uitzicht, dodelijke, dadelijk zwart wordend, zeer stinkend. De oude schrijvers noemen een reeks bomen op, waaronder men geen *Fungi* plukken mag voor de keuken. Onze mykoloog is verplicht ze tegen te spreken door ondervinding. Hij ontdekt zelfs op de verboden modder (zie hoger) en op gebrande steen- kolen, zonder aarde, goede weide-kampernoelies, en van de laatste vondst at zelfs zijn Hoogwaardig-

heid de Bisschop mee.

10e kapittel : waar de grond zuur of zout is, als in sommige moerassen, nieuwe, zware ingedijkte Polder-landen, in delen van westelijk Vlaanderen, bijzonder rond Ieperen, kent men geen kampernoelies of duivelsbrood. Maar in Jeruzalem, Egypte, Syrië, Cyprus, Italië, Bohemen, Hongarië groeien er veel meer dan bij ons of in Nederland.

Te Antwerpen bij de beurs worden op de markt, vooral door het bezoek van vreemde kooplieden, die kenners en liefhebbers van *Fungi* zijn, kamper- noelies verkocht.

Door tussenkomst van VAN STERBEECK brach- ten boeren van Wijnegem daar ook *Gout-geile Fun- gi* (*Chanterellen*) en *Pradelli* (weide-kampernoelies). Door beschrijvingen van dit boek zullen er meer op de markt komen.

Ingelegde *Fungi* in tonnetjes, uit het Walenland, werden er ook verhandeld per pot of pint (6 deci- liters), meestal Abeele *Fungi*(?).

11e kapittel : «plues» en «mergh», zegt onze ge- leerde, zijn twee verschillende stoffen onder in de hoed. Plues is een zeer zachte stof, met lijnrechte lagen bezet, als de plooiën van de kapmantels («huycken») der vrouwen. Het is de weidekamper- noelies eigen. Mergh is een harde vaste stof, ste- vig klevend aan de hoed, hoe dunner, hoe vaster : het is meest eigen aan de *Boleti* ; als het zeer dik en lang is, kan het gemakkelijk met hele klompen uit- vallen. Sommige lekkere *Fungi* dragen noch plues, noch mergh ; bij meerdere oneetbare boomzwam- men is dat ook het geval.

De *Seeme-leire Fungi* (*Chanterellen*) bezitten een stevig plues dat mede wordt gegeten. Bij de weide- kampernoelies en aanverwanten is het plues zeer broos, rood, wit, purper, geel, groen en met meer andere «coleuren», volgens de soorten.

12e kapittel : voor de mensen zullen schapen en geiten wel de eerste voorproevers en aanduiders geweest zijn, bij het gewaagde nuttigen van padde-

stoelen. De schapen ruiken aan de *Fungi*; wat ze zo als goed onderscheiden, eten ze op tot de grond; de andere versmaden ze.

Eeuwen vóór CHRISTUS gebruikten de Grieken reeds kampernoelies als spijs. De Italiaanse kooplieden leerden ze ons hier en in Nederland tussen 1620 en 1640 kennen, plukken en eten.

2e traktaat: beschrijving van de eetbare *Fungi*. Vóór het 1e kapittel staan enkele algemeenheden over eetbare soorten.

Het schijnt ongelooflijk bij het groot aantal *Fungi* de verschillen te kunnen aanwijzen. Nochtans heeft de schrijver dat gedaan voor de nauwkeurige onderzoeker. Soms zou men menen, door de verscheidenheid van vormen van éne soort, dat er vier bestaan. De oude schrijvers geraakten er door in de war. Maar zo is het ook met rapen, appelen en peren gesteld, maar nog meer met grassen, waarvan er tweehonderd kunnen worden onderscheiden, als men met hun veranderlijkheid rekening houdt. LOBEL (1581) en DODOENS (1644) schrijven over tien tot twaalf soorten goede en kwade paddestoelen, maar CLUSIUS (1601) gewaagt van honderd twintig. De laatste verdient alle lof, want J. BAUHINUS gebruikt vijftig jaar later ongeveer de woorden van CLUSIUS, met veel slechtere afbeeldingen. De houtsnijder van CLUSIUS deed het ook niet best, als men vergelijkt met de naar 't leven geschilderde *Fungi* in CLUSIUS' kostbaar boek, dat als voorbeeld diende; het werd in bruikleen gegeven aan VAN STERBEECK door professor SEYEN van de Leidse universiteit, dank zij de vermaarde Antwerpse apotheker DAVID.

Al de kopergravuren in het *Theatrum* werden thuis bij onze mykoloog, in zijn tegenwoordigheid naar het leven gesneden, zegt hij. Hij deed er een twintigtal geheel veranderen, gemaakt tijdens zijn afwezigheid: ze zondigden tegen de waarheid.

Onze geleerde gelooft dat in geen enkel boek van de wereld de planten beter overeenstemmen met de werkelijkheid dan al de *Fungi* in zijn *Theatrum*. Door zijn tekst en figuren grondig te bestuderen,

kan men gerust plukken en eten, en het gift verstoffen . . . bevestigt hij.

1e kapittel: er wordt begonnen met de *Weide-Fungi*, in 't Latijn *Fungus pratensis*, Italiaans *Pradelli*, Frans *Champignon*.

We kijken, bij de tekst blz 28, op kopergravure nr 1. Op de rand van het tekstblad staat het nummer van de gravure en de letter van de soort; de plaats van naam en beschrijving («gedaente») zijn daar eveneens vermeld, met nog auteurs en verwijzingen in hun werk.

Telkens zullen de beschrijvingen, indien ze merkwaardig zijn, schikkend worden samengevat, gevolgd door de moderne benaming en aanmerkingen, tussen haakjes.

De woordenrijke, niet geordende beschrijving van soort en figuur A komt neer op het volgende: hoed bijna vlak wordend, met bruine opperhuid, boord niet ingekruld, scherp; plaatjes koraalrood, zeer dun, smal; steel tamelijk kort, tot zowat 7 cm, nogal dun, zeer broos; vlees in de hoed wit, iets stevig maar niet dik; mycelium met witte, vlokkelige draadjes. — (*Agaricus* of *Psalliota hortensis*?).

De grootste hoed door onze mykoloog gezien had 10 cm doormeter. BAUHINUS vergist zich als hij spreekt van heel grote in Italië. Die behoren tot de volgende soort B. Van deze is de hoed nooit vlak, maar hoog verheven (fig. 0 rechts) en altijd wit van huid, zelden wat bruinachtig, met gekartelde scherpe rand; plaatjes nooit koraalrood, maar als purper van in 't begin, breder en langer dan bij A, meer uit elkaar staand, onvaster van stof, verbredend naar de rand van de hoed. — (*Agaricus* of *Psalliota arvensis*?).

Te Mechelen, op 25 juli 1671, werd door VAN STERBEECK een exemplaar gevonden «soo groot als eenen ghemeynen mans hoet, nochtans, volghens haere grootte, niet lanck oft hoogh van stelle».

Bij de «soorten» C-D (daarbij de twee jonge exem-

HET I. CAPITTEL.

Beschrijvinghe der Wey-fungi.

I.
A. Den
naem. **G** Helijck menighvuldige Cruyden den naem becomen hebben naer de plaetse daer de selve bevonden zijn; van ghelijcken hebben oock vele *Fungi* door de plaetsen van haer opcomst, haeren naem be-erft. Ghelijck dese in het Nederduyts gheuoemt zijn *Wey-fungi*, oft *Wey-campernoelien*, in't Latijn *Fungus pratensis*, in't Italiaens *Pradelli*, in't Frans *Scham-pinions*, om dat dese ghemeynelijck op de vlacke velden, ende in weyden te vinden zijn.

NOMBER
1.
Gedaente Het wesen van de *Wey-campernoelie* met **A** gheteeckent, is een vruchte van ghedaente met een plat hoyken oft schotelken, niet veel verheven, met een bruyn velleken overtoghen: het selve hoyken is van onder recht plat ende scherp van canten, niet ingeslaeghen, onder met schoon corael-roodt plues beset, seer dun van stoffe, en liefelijck om aensien, het welck heel lini-recht met strepen oft laghen neffens malcanderen staet, niet seer lanck van stof. Den stele is gemeynelijck niet lanck noch dick: volwasschen zijnde is even als eenen cleyne vinger van gedaente: onder aen den punt van den wortel zijn eenighe cleyne teere wite draeykens, seer malsch van natuer, met de welke sy niet diep in de aerde en staen, hoe wel eer sy volwasschen zijn, hebben sy de voorscyde peskens niet, ligghende onder de aerde begraven als ronde ballekens, de aerde opheffende, als den aspergis doet: het vleesch van de schotel is van binnen heel wit en taemelijck vast van stoffe, maer brengt niet veel in de schotel: den stele is soo vast niet als den hoet, maer seer broos, sprock en breeckachtigh.

Onder dese zijnder menichte te vinden van de grootte van eenen schellinck, oock minder en meerder: de aldermeeste die ick eens onder menichte ghesien hebbe, was een van vier duym in haer cruys, dat is ontrent de ronde van den mondt van eenen tinnen bierpot; maer dit is seer seldtsaem. IOAN. BAUHINUS seydt, in Italien van dese heel groote ghesien te hebben, maer ick ben verskert dat hy faelt, want hy de ene soorte voor de andere gheuoemt heeft, het welck in dese naervolghende sal betoont worden, ende seer verscheyde van malcanderen zijn.

2.
B.
Gedaente Dese tweede soorte, is een seer ghelijcke mede suster van de voorgaende in wesen, stoffe, ende stele, nochtans met recht een verscheyde soorte: de schotel is noyt plat, maer hoogh verheven, ende altijt sneeuw
wie

pet. van Sickenleers. ad vivum delini. et sculpsit

Zie in dit tijdschrift blzn. 19 en 22, 1e kapittel.

plaren van boven links en rechts) en F wordt de ring vermeld en duidelijk afgebeeld, niet bij de twee voorgaande.

E heeft plaatjes «heel wit van couleur»; weer niets over een ring.

Van *Sint Joris Fungi*, *Fungi divi Georgii* (nog gravure nr 1, figuren GG) zegt onze mykoloog: «My dunckt dat het nodelyck was dese *Fungi* onder het geslacht der *Wey-campernoelien* te stellen, om dat alle haer geheel wesen en natuer aan dese ghelijck is».

Maar enkele regels verder beweert hij: «Van dese worden geene mede soorten ghevonden, maer blijft een geslacht op sy selven». Ziehier zijn schilderachtige beschrijving in 't kort: hoed dikwijls klein, nooit rond, wit, wat bultig, rand ingekruld, «ghelijck een saecht oor-kusken, met een seer wit velleken overtrocken»; plaatjes smal, regelmatig, dichtstaand (fig. G, omgekeerd), bleek geel, soms grauw; steel kort, tamelijk dik; in april-mei; Aartselaar, 3 mei 1667. — [*Lyophyllum* (*Tricholoma*, *Calocybe*) *Georgii*].

In Duitsland veel te vinden; als bijzondere, vroege lekkernij, bieden de vrienden van dit land ze elkaar aan, bij stevige banketten.

VAN STERBEECK spreekt bij zijn *Wei-fungi* of *Fungus pratensis* van verschillende «soorten», maar geeft die geen afzonderlijke naam, behalve dan aan zijn bijzondere *Sint Joris Fungi*.

De *Wei-fungi* groeien in de lente, vooral de *Georgii*, en in de herfst, bijzonder op weiden, zandige nieuw bemeste landen, veldkanten, echter niet onder struiken of bomen; ook op vochtige mesthopen, «waer door sy niet te beter en zijn» (zie vroeger die verboden plaats). Koeien, schapen, bokken zijn er op verzot (gravure nr 1, onderaan). *Weidekampernoelien* zijn de beste, teer, dun en droog, licht om verteren, maar moeilijk te zouten; ze worden in Italië en Bourgondië gedroogd aan biezen of draadjes. Als de plaatjes en het vlees zwart zijn, als ze stinken en kleven, worden ze dodelijk.

Jonge geplukte *Weide-fungi* (als fig. C) wassen uit na een paar dagen, worden groter en tonen zeer schoon «haer root corael plues», als jonge bloemen opengaand in water. Maar de twee kleinste vruchtjes op gravure nr 1, en die met de letter O, zouden zich allicht niet ontplooien, maar bederven.

Kwade *Fungi*, zeer jong geplukt, veranderen ongewoon en snel, omdat ze zeer waterachtig, koud en los van aard zijn. De goede zijn droog, warm en vast van natuur.

Gravure nr 1 toont ons: jonge vormen (de twee figuren O, C, de twee kleinste bovenaan); boven- en onderzijde van de hoed (FF en GG); duidelijk de plaatjes (D en FF - op G, omgekeerd, de *dichtstaande* tegenover F); de ring *nog vast* op C en bij één der kleinste - *losgekomen* op D en F.

Onderaan spoeden zich de schapen naar de *kampernoelien*, om er in te bijten, en ook de bokken zitten klaar; hun zwierige herder speelt daarbij een deuntje op de fluit.

Vergeten we niet de vijf en een halve Antwerpse duimen, samen een halve voet, heel rechts van toeschouwer.

Voor het graveren van figuren A, B en E werd gebruik gemaakt van de houtsneden in LOBELIUS (1581), die ook onder vermelding van laatst genoemde door CLUSIUS (1601) werden aangewend. PETRUS VAN SICKELEERS is de tekenaar en graveerder «ad vivum» (naar het leven).

2e kapittel: hier gaat het om de *Boleti* (blz. 35)

Die naam werd algemeen voor *Fungi* gebruikt of bijzonder voor *Eyer-fungi* (*Amanita caesarea*) en *Wey-campernoelien* (*Agaricus* of *Psalliota*).

Onder de zeer oude schrijvers wordt vooral PLINIUS berispt om zijn tegenstrijdigheden.

Na enkele bladzijden, die hij zelf een doolhof noemt, gaat VAN STERBEECK ons nu leren, wat voor hem de ware, zeldzame *Boleti* zijn. Op zijn

gravure nr 2, bij blz 44, staan ze van boven, links en rechts, met A. De éne heeft een dikkere en minder witte steel. Hoedjes bij beide niet groter dan een tinnen lepel; opperhuid rood kastanjebruin, soms wat blinkend en glad; buisjes eerst kort en vast, dan malser, met eerst kleine witte, dan grotere, gele of bleek groengele poriën; stelen grauw van buiten, van binnen heel wit, vast en een weinig melkachtig; vlees dun, eerst hard, dan mals. B, C, D, E, F zijn volgens onze auteur «ander mede soorten»; ze krijgen geen afzonderlijke namen, zoals ook bij de *Wey-Fungi* het geval is.

Bij B is de steel maar half zo lang en dun, en hij alleen heeft «wortel», «ses oft seven teere draeykens, tamelijck lanck»; de steel is van buiten eveneens wat grauw, maar soms «halfbruyn». Voor 't overige zelfde kentekens.

C is bijzonder klein, «sonder eenich mergh» (buisjes), met een dun, teer, scherp steeltje van onder. D heeft een hoedje dat zich niet opent; het steeltje is zwaarder, onder en boven even dik.

E en F zijn twee «gedaenten» van dezelfde soort der *Boleti*.

E is het jonge stadium, met D te vergelijken, maar wel vijf maal groter en daardoor met dikkere steel, en geheel wit, «seer ghelijk aen mijn derde soort van de *Wey-fungi*». — F is volwassen, zo groot als een kleine bal, sneeuw wit, onderaan breed omgeslagen, met «eenich dun grauw mergh (buisjes), waer door sy onder de *Boleti* plaets becomen heeft». Maar F toont ons duidelijk «plues» (plaatjes)! Een vergissing?

Hij heeft dusdanige gegeten, rauw, gestoofd en gebraden. Ze groeiden in onze hof van het Bisdom, op 9 oktober 1667 en dienden als model voor de gravure.

Doolhof uit de oude tijd gaat nog vooraf aan AEGINETA (1556), die beweert dat ook *Boleti* rauw gegeten gevaarlijk zijn.

VAN STERBEECK is het daar niet mee eens, want

van de «ghemeyne Fungi», die volgen gaan, altijd rauw gevaarlijk, zo gezegd; heeft hij er gegeten, rauw, ongewassen, niet geschild, enkel met de hand het zand er afgeveegd, met wat zout bij de boterham, «op de manier van een ramelats oft radys» en nooit was hij ongesteld en steeds zonder «apparentie» van vrees. Als de goede *Boleti* rauw zouden kwaad zijn... veel erger dan de «ghemeyne», en dat klopt niet volgens zijn ondervinding. Van al de schrijvers zijn er weinige die *Fungi* hebben gegeten; «al haer schrijven is sonder eyghen ondervindinghe».

Als AEGINETA nog verder betoogt dat oudbakken *Boleti* bederven, geeft onze geleerde toe dat er aldus «pestilentielle quaele» kan uit voortkomen en... hij baart een gedichtje:

De alderbeste spijs, t' sy vleesch, oft vis, jae broodt,
Wanneer t' bedorven is, can strecken tot ons doodt.

3e kapittel: blz 44, gravure nr 2, onder de bovenste rij *Boleti*.

Dit zijn de *Ghemeyne Campernoelien*.

Hij beeldt er zeven af met beschrijvingen. Bij drie spreekt hij van «mergh» (buisjes) en we zien op de figuren A, C, E, «plues» (plaatjes); bij E wordt er zelfs van «lini-recht mergh» gesproken.

Voor E is onze mykoloog in tegenspraak met BAUHINUS, die volgens hem dezelfde soort bedoelt: zijn collega zegt melk- en peperachtig, en hij heeft wel enige vochtigheid waargenomen, die hij toch niet voor melkachtig kan aanzien. Verder: «op den heeten smaeck heb ick geene reflectie ghenomen, om dit te betuyghen».

De laatste met H is wel iets bijzonders, «van niemant bekend, noch beschreven». Hij noemt hem in 't «Duytsch» (ons «Nederduytsch») *Son-beschudtsel* of *Witte Parasol*; Latijn *Umbella*; Frans *Parasol, qui fait ombre*; Italiaans *Parasole, ombrella*; Spaans *Sombroeo*; Indiaenen ende Chinesen *Tirasol, Quintasol*.

De «aensienlijkste» draagt de letter H (de steel is afgebroken). «Seer verscheyden van fatsoen bevonden». Hoed «wel vier duym wijdt» (10,2 cm), wit, klokvormig, onderaan rond, ovaal of langwerpig, rand soms onregelmatig, niet scherp; «mergh» (het zullen wel plaatjes geweest zijn) «tamelijk veel», zeer wit, dicht, mals, gemakkelijk los gerakend; steel «wel vyf duym lanck, omtrent onder eenen goeden duym oft twee dick, maer boven dunder» (12,8 cm en 5,1 cm), zeer vast in de aarde, met enkele tengere draadjes; vlees heel wit, dik, vast; na twee uren «perdts en blau». — (*Tricholoma columbetta*).

De ontdekking van zijn *Witte Parasol* wordt door VAN STERBEECK schilderachtig verteld: «In September, 1668, twee mijlen buyten Antwerpen, omtrent het vermaert hof van Cantecroy (van het welck STRADA schrijft in de Nederlandsche oorlogen) heb ick de voorgaende bevonden in een langhe strate, onder de Abeele-boomen, in drooghe grachten, en op hooghe canten, in groot ghetal; de welcke ons al te samen uyt de carosse waeren lockende, om dese jacht met alle vlijt te becomeen: ende onse neusdoecken met de selve wel voorsien sijnde, twee uren daer naer thuyt comende, hebben de selve alle perdts en blauw bevonden, door de welcke onse neus-doecken gheheel besmet en bedorven sijn ghebleven. Waer door de selve van my als doen sijn af-ghekeurt: maer onsen ouden kock, zijnde een seer ervaren kender, gaf my ongelijk, segghende dat sy seer goet van natuer waeren, met conditie, soo de selve versch ghepluckt in cout water hadden gheleydt gheweest; het welck noch van ander gode kendens oock betuyght wierdt, dat wy daer naer oock soo bevonden hebben».

DODONEUS en BAUHINUS schrijven dat de soort goed is, en onze mykoloog is het daar mee eens. (Daar zo even heeft hij ons geleerd dat ze door niemand gekend, noch beschreven is...). Maar hij zal deze versmaden als hij er andere kan vinden: dat blauw worden is een fout «in de natuer» en kan nooit gelden voor een kenteken van eetbaarheid.

In oktober 1670 ontdekt hij zijn *Witte Parasol* op-

nieuw te Minderhout bij Hoogstraten, onder eiken, maar die bezorgden haar «geen meerder deught als de Abeelen ghegeven hadden».

Raadselachtige *Abeele Fungi* volgen, zonder figuren, en dan komen *Ghemeyne Eycke-fungi* aan de beurt, blz 52, bij gravure nr 3, A A, *Bruyn witte broodt* (*Boletus (Tubiporus) edulis* s.1.) «van een ieder bekend». Figuren A (vooral de omgekeerde) tonen ons duidelijk buisjes, maar VAN STERBEECK gewaagt weer van «plus» (plaatjes). Daar geraken we nu stilaan mee vertrouwd. B bezit dan weer «mergh» (goed, zo!).

Van B tot E is het zeer lastig wat diets te maken. We kunnen niet alles afbeelden merkt onze moedige geleerde aan, het zou te kostelijk worden: «want sulcks doende, soudent noch meer als der-tigh plaeten van noode wesen», «aenghesien ick van ieder soorte het verschil in mijnen originelen boeck naer het leven heb gheschildert».

Op blz 55 zien we dat aangaande A en C de oude schrijvers *Suilli* en *Boleti* zeggen, en dat BAUHINUS schrijft *Fungus porosus magnus* en *Fungus porosus parvus*, dat is zegt VAN STERBEECK «Groote en Kleyne ghegatte Fungi. Het is seker, als ick in het jaer 1669. den 3. October, ontrent de Abdije van Everbode dese in groot ghetal ghevonden hebbe, de selve het onderste mergh vol poros, dat is oft uytgegeten, oft vol ghelijck sweet-gaetkens was». — (Wat is onze mykoloog hier dicht bij poriën, als uitmondungen van buisjes!).

Die *Fungi* worden gebraden op de rooster, of daar hard gedroogd en tot poeder gestoten, waarmede een sausje wordt bereid, onder toevoeging van azijn, olie, boter, gember, peper en «gyroffisnaghelen». De gebraden kampernoelies worden er mee overgoten.

4e kapittel: blz 59, na gravure nr 4. Het is de beurt aan twee *Geile Fungi*, de *Seeme-leire* (*Chanterelle*) en de *Eyer Fungi* (*Fungus Caesarius*).

Hier volgt weer de samengevatte, voor die tijd merkwaardige beschrijving van de eerste: gans

goudgeel, soms bleek ; hoed tot 6 cm breed, ingedeukt, glad, wat rekbaar, rand gefronfeld en ingekruld ; plaatjes niet als bij andere soorten («noch plues, noch mergh», maar «ribbekens»), niet scheidbaar van het vlees, vast ; vlees wit, vast, wat taai ; geur uiterst aangenaam, rens ; smaak peperachtig (rauw) ; tijd vroeg in de zomer en in de herfst.

In augustus 1671 was het zeer vochtig en VAN STERBEECK vond er zo vele, dat hij ze zond aan vrienden, «met grooten danck».

Groeiplaats tussen mos, onder eiken. Veel in de dreven van het kasteel te Hoogstraten, ook te Meer, nog bij Wijnegem en omgeving. Veel onder beuken in 't Zoniënwoud bij Brussel, waar ze gedroogd ter markt komen, «met heel reesselkens». Beste smakelijke soort altijd zonder vrees en gevaar te eten, en er «valt weynich verloren in het schoon maecten...». (*Cantharellus cibarius*).

«Ick bevinde» zegt onze geleerde, «dat de oude Schrijvers met dese *Fungi* seer vreemt gehobbelt hebben» wat betreft benamingen en veranderlijkheid.

De tweede D, E, F F noemden CICERO, PLINIUS, HORATIUS, *Boleti*.

Hier nu weer VAN STERBEECK in 't kort : *Eyer Fungi*, want eerst met uitzicht van een ei, liggen hoed en steel omwonden door een dun, wit vliesje ; door te groeien doorbreken ze het en worden gemakkelijk zichtbaar met hun oranje en gele kleuren. Hoed eerst bol, dan allengs vlak en zeer groot (na drie dagen), zacht rood vermiljoen, rand geler en gegroefd ; plaatjes talrijk, breed, citroenkleurig ; steel tot 10 cm lang, citroengeel ; vlees wit, vast, dik ; (de gele ring wordt niet vermeld) ; groeiplaats : «dit heb ick in 't jaer 1669. den 3.4. en 5. October in de afgecapte bosschen van de Abdije van Eyerbode neerstelijck bespeurt...» ; in Brabant zeer zeldzaam, nooit onder eiken ; één van de beste soorten. (*Amanita caesarea*)

5e kapittel : blz 66, bij gravure nr 5. — A en B moesten nog op vorige prent staan, maar er was geen plaats meer. Het zijn de eerste, 2,5 cm breed,

met roetkleurige, de tweede met witte plaatjes (een *Russula*). Verder nog drie «groene» C, D, E, weinig bestudeerd (*Russula aeruginea*, *cyanoxantha*, *grisea*, door elkaar ?)

6e kapittel : blz 70, vóór gravure nr 6 : «Van de Roode *Fungi*».

VAN STERBEECK zal zoveel mogelijk vermijden groene, witte, bruine en rode *Fungi* bij elkaar te zetten, zoals onze voorouders te gemakkelijk deden, ook CLUSIUS en nog erger BAUHINUS.

Van de «roode» A beschrift hij de hoed als purper met bruine vlekken, en ook nog met wit ; plaatjes bruin purper ; schijnt een medesoort te zijn van de *Wey-fungi*, merkt hij op.

B B zegt hij na te volgen uit CLUSIUS, zoals BAUHINUS ook deed ; hoed «uyt den bruynen wit» ; plaatjes wit ; het onderste B-figuur met uitgesneden spie, toont duidelijk hoedvlees en plaatjes.

C C : op 21 juni 1671 vindt hij deze *Roode Fungi* «ten uyttersten met haer levende wesen ten toon ghestelt». Zijn beschrijving hedendaags samengevat is de volgende : hoed ongeveer 5 cm breed, min of meer bleek rood, met een zachte vleesachtige huid, die tere zijdeachtige nopjes draagt, rand sterk ingekruld ; plaatjes bleek rood als bij de weidekampnoelies, smal ; steel ongeveer 5 x 1,5 cm ; vlees wit als sneeuw ; geur zeer aangenaam ; in mei en juni, in de bossen, onder eiken, en in open velden. (*Lactarius torminosus*. — Hij vermeldt geen melkvocht, en zet hem bij de eetbare).

Onze mykoloog noemt hem *Fungus coccineus villosus*, *Roode bonte oft ghehayrde Fungi* en ook nog *Roode wolle Fungi*. «Naer alle dat ick hebbe connen achterhaelen, soo is dit de *Herds-fungi*, van dewelcke sommige lichteerdighe Schrijvers haer beroemden, dat dese de *Fungi* was die sy seyden in oude tijden bij de Apoteeckers te coop te zijn, segghende dat dese *Fungi* voortsquamen uyt het zaet van de herten, waer door dese *Fungi* de natuer hadden om tot onkuyscheyt te verwecken : tot welcken eynde sy verkocht ende ghebruyckt warden,

het welke valsch ende onwaerachtich is, doch men heeft onder veele Ouderlingen soodanige menichvuldighe heydensche superstitionen bevonden: daer de natuere van de *Fungi* geheel anders is, alsoo sy cout, slijmerich en voechtich zijn, het gene een betelsel ende afkeer van Venus doet hebben, hoe wel dat de heete en drooghe byvoeghsels in het koken van een ander behulp zijn.»

D D D: «de welke hier met dry figuren naer het leven zijn ghetrocken uyt den gheschilderden boeck, door CLUSIUS ghemaect». Duitse benaming *Rott teubelinge*, Latijnse *Fungus purpureus, sive ruber*. Onze geleerde noemt hem *Purper bedauwde buyck-Fungi*; hoed 6-8 cm breed, eerst rond, dik, bultig en onregelmatig, schoon rood met vermiljoen, *melig* («bedauwt»), hoedhuid dun, kwetsbaar; plaatjes grauw-wit, buiten de rand komend, die eerst wat ingekruld is; steel wit; vlees wit, vast; juni en juli in de bossen. (*Russula lepida*. — Waarschijnlijk heeft VAN STERBEECK de soort nooit gezien).

E, F, G: groeivormen van C.

Er volgt nog een terechtwijzing, weer bestemd voor BAUHINUS; voorts bedenkingen over naaldbomen en een bepaling van «den onbekenden boom buyten Mechelen». «(Berch olm = *Ulmus montana*)».

7e kapittel: blz. 76, bij gravure nr. 7.

A: hoed 15 cm diameter en meer, eerst klokvormig, zwaar getepeld, smaller naar de scherpe rand toe, witachtig, grauwbrown, gemarmerd door bruine, grauwe, rosse vlekken van verschillende grootte; plaatjes wit, zacht, golvend, breed; steel tot 25 cm lang, dun (2 cm), van onder dikker, op witte grond grauw-geel gemarmerd en hier en daar licht gegroefd, hard, wat houtachtig heel onder; ring wit, dun, eerst de plaatjes bedekkend, dan losbrekend van de hoedrand en ten laatste als een kroontje bovenaan de steel; vlees wit, vast, met uitdruiwend vocht; geur zeer vers en aangenaam. (*Lepiota procera*). - Onze geleerde noemt die soort *Fungus coronatus*, *Ghecroonde Fungi*, of *Fungus marmoreus*, *Ghemarmerde Fungi*, terwijl CLUSIUS meer woorden nodig had: *Fungus longissimo pediculo candicans, sed maculatus, Fungus met de lange*

steel, wit maar gevlekt. VAN STERBEECK vond hem te Kalmthout, op 10 juli 1667, maar proefde hem niet. - «Van dit gheslacht is tot noch toe maar een bekend».

B komt uit LOBEL (1581) en DODOENS (1644). Moest minstens zo groot getekend zijn als A, zegt onze mykoloog, maar hij bemerkte het eerst «als 't te laet was». Geen plues (plaatjes) schrijft hij, maar wit vast «mergh» (buisjes), dat soms met enkele dunne, zwarte strepen «beschildert» is (zie bij fig. B, de hoed onderaan). Door voorgaande beschrijvingen kennen we het ontbreken van klaar begrip aangaande dit kenteken. De eveneens zeer lange, maar hier dikkere steel, ook met vlekjes, maar bruiner, doet denken aan A; heel waarschijnlijk verdween de ring.

B (nr 47) en volgende nr 48, gelijkaardig, dikwijls door hem gezien, maar niet onderzocht, zijn even goed om te eten. Evenwel als de steel zacht en voos is, of binnen hol als een tabakspijp: kwaad teken, ondeugend.

Een andere grote Italiaanse medesoort (nr 49) komt voor bij PORTA VILLA (1592); ze is gans wit, welriekend, lekker, ook rauw, nuttig voor zieke mensen. Wat een lof tegenover «... sommige personen, de welke blaffen datter niets goets aan de Fungi is».

C C: «uyt den gheschilderden boeck van CLUSIUS ghetrocken, alsoo die meer ghelijckenis hadden, als de mijne die ick naer het leven had geteeckent»; 17 mei 1666, tussen Brecht en 's Gravenwezel; hoed 4 cm breed, een mengsel van bruin, rood en geel, glad en blinkend onder een donzig vluchtig bekleedsel, met onderaan bruingele strepen («noch plues noch mergh»), als koordjes, die de rand intrekken (cortina); steel 5 cm lang, van onder 1,5 cm breed, bovenaan veel dunner, op de top wat lichter geel dan de hoed, onderaan een bruin-rood boordje boven een donkere stomp; in de bossen, ook op hoge veldkanten, onder eiken. (Wie lost die oude rebus op? Is het een *Cortinari*?).

8e en 9e kapitels: blz. 80 en 87, gravures nrs 8

en 9. VAN STERBEECK vecht daar met de oude schrijvers en de natuur, aangaande soorten, die toen onmogelijk te ontwarren waren, en die hij veel te weinig kende (hoofdzakelijk de geslachten *Russula* en *Lactarius*).

10e kapittel: blz. 92, bij gravure nr 10, figuren A tot I.

« Wonderbaere, vremde, aensienelijcke Fungi » begint onze ijverige geleerde. De Fransen gebruiken reeds de benaming *Morilles*; CLUSIUS noemt ze in 't Hoogduits *Maurachen*.

« Alle dese vremde fatsoenen, sijnde een ende de selve soorte, sullen voor een vroegh gheslacht ghe-noemt worden... » (Soort en geslacht zijn bij VAN STERBEECK zo goed als synoniemen).

Teksten en afbeeldingen behoren inderdaad tot één soort. (*Morchella esculenta (rotunda)*. *Morchella hortensis*, met alveolen op rijen, is er niet bij).

Bij I vertelt hij: « ...den cop in wendigh is het recht couleur van schoonen indigo... » (Op een uitgebreide stortplaats, met veel oud papier, te Wijnegem bij Antwerpen, 25 maart en 16 april 1961, vonden we, dank zij de betreurde A. VER-VLIET, overvloedig *Morchella hortensis*; een klein exemplaar tekende ik aan als donker grijsachtig *blauw*).

Bij B staat: « ...van binnen seer effen als een leiren borseken oft sacksken, het welck seer wit is als met meil bestoven ». (Merkwaardig opgemerkt voor die tijd. Een enkele maal zag ik dat inwendige fijne pluus vervoeren door mieren, krioelend in het vruchtlichaam).

Op 26 januari 1671 zag en at VAN STERBEECK voor de eerste maal *Morille's*, « ter tafel van sijne DOORLUCHTIGSTE HOOG HW. A. BERGIS, Aerts Bisschop van Mechelen ». De aanwezige bisschop van Antwerpen deed hem raden wat het was. Onze mykoloog herkende *Fungi*, maar daar bleef het bij. Er werden hem gedroogde exemplaren getoond uit Bourgondië, die hij mee naar Antwerpen nam, en volgend jaar kreeg hij ze in dezelfde

toestand, afkomstig van het Zoniënbos bij Brussel. Klaarblijkelijk heeft hij ze nooit rond Antwerpen geplukt, want er is geen spraak van groeiplaats met data, zoals hij 't gewoonlijk doet. De verzorgde gravures zullen wel gesneden zijn naar gedroogde modellen, benevens die uit CLUSIUS.

11e kapittel: blz. 96, bij gravure nr 11. *Ghetacte Fungi*, *Fungus ramosus* (*Ramaria* of *Clavaria*-soorten).

C en D: op 10 en 11 september 1666, te Morkhoven en Herenthout (prov. Antwerpen) zag en onderzocht hij zulk een vertakte soort, kleine en grote exemplaren, « als met melck en bloet ghemenght beschildert », « als eenen bocque oft bloemtuyl ». (*Ramaria Botrytis*).

A en B behoren meer tot boekenwijsheid.

12e kapittel: blz. 99, achter gravure nr 12.

AA: te Kampenhout (prov. Brabant), op wilgen, 26 mei 1673, vier vruchtlichamen, waarvan de twee schoonste naar het leven werden geschilderd, daarna gegraveerd, elk ongeveer 2,5 kg zwaar. Ze werden

bezorgd door graaf VAN KRUYCKENBORGH. Geen hoed, noch steel, geen plaatjes, noch buisjes, stelt onze mykoloog vast; met een stevige klomp, twee of drie vuisten dik, aan de boom; van boven als met harde eierdooiers bestreken, met ook wat bleek ros; van onder zwavelgeel; huid dun; vlees wit en vast, « soo dat men daer schijven van snijdt, als van eenen grooten coyen uyer »; smaak vers en rens; geur geheel van zoetemelk-kaas. Nergens vind ik hem beschreven, zegt VAN STERBEECK. (*Polypilus* of *Polyporus sulfureus*).

Fungus casearius, ex *Campenhout*, *Caes Fungi van Campenhout* betitelt hij hem.

Kolonel LOVIGNY lag te Kampenhout in 1670 met zijn regiment en gaf aan zijn soldaten voor elk exemplaar van die soort zes stuivers « voor sijn eyghen eten ». Hij leerde aldus die zwam daar kennen voor de keuken.

VAN STERBEECK toont hoe men er « vonckhout » uit bereiden kan, als uit andere « Swam-

men » ; de *Fungi*, liefst wat gedroogd aan de boom, worden in stukjes gesneden en met een houten hamer zacht geklopt.

B, C, D, gebundelde plaatjeszwammen, op bomen groeiend, haast niet gezien door onze deskundige.

13e kapittel : blz. 105, bij gravuren nrs 13 en 14, « *Vlammighe soorten van Fungi* » (*Polyporellus* of *Polyporus* en *Melanopus squamosus*). De opvallend grote poriën worden niet vermeld ; wel zegt hij : « heel vast mergh, seer hayrachtigh » ; op figuren B, C, D, staan ze aflopend weergegeven ; van de zwarte steelbasis, die ook niet afgebeeld werd, is geen sprake).

D, E, F, zijn mooi gegraveerd naar oorspronkelijke gekleurde tekeningen. Tekst en gravuren tonen merkwaardig de verschillende vormen.

Worden in Hongarië dagelijks gegeten, zegt onze geleerde, gezoden, met spekvet. « Wy zijn rondtsom onse stadt Antwerpen van dese geslachte wel voor-sien ». (In mijn nota's staat die woekerzwam 163 maal vermeld, vooral te Antwerpen en omgeving, tussen 1927 en 1974, van maart tot december, groeiend op oude olmen (meestal stadspark te Antwerpen), esdoorn, linde, beuk, Robinia, wilg ; BOURDOT-GALZIN gewagen nog van notelaar, populier, eik, moerbezieboom, plataan, sering. Het grootste, niervormig exemplaar, dat ik zag, op oude olm, mat : 48 x 28 cm (hoed), 13 x 6,5 cm (steel).

Onze mykoloog vond de soort steeds op essen, zeer geneeskrachtige bomen volgens die tijd ; dus, zegt hij, ook de zwam moet dan heilzaam wezen, vermits hij voortkomt van het « schuym » van die boom.

14e kapittel : blz. 111. Goede *Fungi* zonder figuren. Vooral boekenwijsheid. Er is spraak van *Columbetten*.

Blz. 116 staat beschreven de *Melck druypende navel Fungi*, *Fungus umbilicosus lactescens* : hoed 10 tot 23 cm doormeter, wit, genaveld, rand breed ingekruld ; plaatjes talrijk, bleek ros ; steel wit, kort,

4 x 2,5 cm ; vlees wit, dik, vast ; melkvocht wit, overvloedig, peperachtig : « omtrent de Abdije van S. Bernaerd by den Schelde, twee mijlen van Antwerpen », 15 september 1673, in groot aantal. Hij heeft ze naar 't leven geschilderd, met twee afbeeldingen, daar hij ze niet bij de geleerden vindt ; ze werden niet gegraveerd. (Blijkbaar *Lactarius velle-reus*, zoals ook Professor VAN BAMBEKE bepaalde in 1907).

Op blzn 116-117 staan als pompoenen « Campernoeliachtighe aerdbuylen, dat dese soo groot gesien zijn, dat de selve hebben gheweghen over de hondert pont in ghewichte ». De Paus, kardinalen en andere groten kregen als voornaam geschenk die wonder zeldzame, zeer gezonde en smakelijke spijs. (*Calvatia maxima* of *Lycoperdon giganteum*, *Reuzenbovist*).

Als slot aangaande de eetbare soorten (blz 117), zegt de schrijver dat hij er 97 heeft doen kennen, door eigen ondervinding en de hulp van de auteurs, meestal dokters in de geneeskunde, die nochtans meestal geen *Fungi* hebben gegeten, ook CLUSIUS niet, alhoewel deze ze het best bestudeerde. Onze mykoloog at er daarvan ongeveer 30. Te Antwerpen lusten vele geleerde dokters nu paddestoelen. Moest VAN STERBEECK de gelegenheid krijgen in het Zoniënbos op *Fungi* te jagen, zou hij « veel wilt tam maecken ».

3e traktaat : twijfelachtige *Fungi*.

1e kapittel : twijfelachtig zegt de schrijver, omdat hij ze zelf niet at (« vaste proeve »). Blz 118, bij gravure nr 15.

A A : hoed ongeveer 7,5 cm breed, vorm en kleur als van een halve oranjeappel (« Aranie appel »), wat glad of kleverig ; buisjes wit, vast ; steel bijna 13 x 2 cm, van boven versmald, witgrauw met menige bruine tikkeltjes, als besprinkeld ; vlees vast, wit, opengesneden wat grauw wordend ; geur goed, vers.

Hij ontving zes vruchtlichamen dezer soort van de grote kruidenliefhebber VAN NUFFEL, subprior van de St Bernardus-abdij bij de Schelde, op 16 sep-

tember 1673 en deed er de twee figuren A naar graveren. In CLUSIUS' geschilderd boek staan er twee afgebeeld met *Dubium*, twijfelachtig. VAN STERBEECK noemt hem *Aranie-fungi met den langhen stele, Fungus aurantius pediculo longo.* (*Boletus* of *Trachypus* en *Leccinum aurantiacum = rufus*).

C: een steel zonder hoed, als volledig beschouwd en beschreven; 17 mei 1673, bij Antwerpen, nevens de Herentalse vaart, onder populieren. (Steel van een dikvoetige *Morchella esculenta, Morchella crassipes* van sommige mykologen. Haast vijftig jaar geleden, bij het geestdriftig beginnen uitpluizen van het *Theatrum fungorum*, had ik het al bemerkt en Professor VAN BAMBEKE was ook, een beetje weifelend, van die mening (1907). De vindplaats doet me denken aan het huidige Rivierenhof, te Deurne).

D, E, F, G, H, I, K, vooral boekenwijsheid, zijn niet te herkennen.

2e kapittel: nog twijfelachtige, zonder figuren, blz 127.

Een soort van J. BAUHINUS, de *Witte egel-Fungi*, draagt van onder menige scherpe stekeltjes, als pinnetjes, die slakken en andere beesten moeten afschrikken. Onze mykoloog zag die nooit. (*Sarcodon fuligineo-album*?).

Verder tot blz 130 veel geleerdheid.

3e kapittel: *Boom-Fungi*, blzn 131-133, zelfde indruk.

4e traktaat: plukken, schoonmaken, drogen, zouten en koken.

1e kapittel: kentekens van goed en kwaad, blz 133. Vóór we de *Fungi* mogen eten, leert ons VAN STERBEECK, moeten ze allereerst vers en rens van geur zijn, zoals bij uitstek de *Chanterellen* («*Zeemeleire Fungi*»); als we ze openbreken moeten we wit en vast vlees zien.

Zijn als dodelijk venijn te verwerpen: *Fungi* van binnen zeer plat, zacht of sponsachtig, met stelen hol als een buisje, bij het breken of doorsnijden blauw, rood, zwart, groen of geel wordend of zwaar, bang, duf stinkend.

De delen, door larven aangevreten of verrot, dienen uitgesneden. Eén kwaad teken is genoeg om af te keuren, zelfs als de geur goed is.

(Hoe konden met die algemene regels vergiftigingen worden vermeden? Een jonge dodelijke *Amanita phalloides* heeft wit, onveranderlijk vlees, ook vast, en zijn geur is niet «bang» stinkend; eerst bij oude vruchtlichamen, met de walgelijke geur van verwarmde lijm, krijgt VAN STERBEECK gelijk. Maar behalve *Amanita caesarea* worden de soorten van *Amanita* (ons geslacht!) als kwaad aanzien. Wat een meeval bij die toenmalige mykologie). Met een gedichtje wil hij het ons nog steviger inprenten. Ziehier daarvan enkele regels:

Kiest met voordacht en goey sinnen
Wit en vaste stof van binnen,
Versch van reuck, oft rensch van geur,
Is den allerbesten keur.
Holle stelen, vlacke hoyen
Wilt die als de pest verfoyen
Fungi die haer wit verliesen
Salmen noyt voor goet verkiesen
Swart van plues, oft stinckend' mergh,
Noyt soo quaede, noyt soo ergh.

4 kapittels over bereiding, blzn 135-153: VAN STERBEECK vertelt, dat wat hij daar over schrijft aan hem werd megedeeld door koks en «ervare keucke-maerten».

Hier volgt een ongewoon recept. «Swesers van Fungi. — De Boeren in het landt van Lutzenborch, ende ontrent Luyck, nemen de Wey-Campernoelien: het velleken boven afghetrocken, ende schoon gewasschen zijnde, worden in water morwe ghesoden: naer welck sieden sy de selve tusschen de handt uytdrucken: welcke klompkens, op de maniere als de swesers, ende oock het selve fatsoen hebbende, worden in meel ghewentelt, ende in de

boter ghebacken, het welck van vele voor swesers aengesien en ghegeten is.»

Se traktaat : gebruik en eigenschappen van de *Fungi*.

4 kapittels : blzn 153-166

Geen overdaad bij het eten. Nochtans at de Antwerpse bisschop CAPELLO gedurende talrijke jaren, ook met zijn ouders, ongewoon veel kampernoelies. Op een visdag werd bij de familie CAPELLO door «een habile en hervieren maerte ter tafelghedist achtien oft neghentien verscheyde cokengien van *Fungi*», want de vis was zeer schaars; zestien gasten zaten aan en niemand werd ziek.

De vader van de bisschop leefde tot in de negentig jaar. Zodus... Goede *Fungi* kunnen soms het flerecijn genezen. Waarschijnlijk, volgens aantekeningen van de «Doctoren» zitten er meer geneesmiddelen in de kwade dan in de goede soorten. Daarover meer in het tweede deel.

TWEEDE DEEL : de kwade *Fungi*

Inleiding : bij de oudste schrijvers wordt er weinig gewag gemaakt van goed en kwaad, omdat in hun tijd de *Fungi* weinig werden gegeten. Maar CLUSIUS zet ze afzonderlijk, omdat de boeren hem dit onderscheid degelijk leerden.

We zagen reeds wat VAN STERBEECK die vorser verschuldigd is door zijn gedrukt werk en gekleurde afbeeldingen (Codex).

1e traktaat : kwade en dodelijke.

1e kapittel : soorten «eenichsins ghelijck» aan de Wei-kampernoelies, blz 171, vóór gravure nr 16. Gravures nrs 16 en 17 «zijn alle soorten van *Padde-Fungi*, *Padde doet*, *Padde stoel*».

A, BB, C, DD, EE, F, GG, HH, II : «soo ist, dat u hier betoont worde de quaede, meest ghelijckende in het geheel, oft ten deele aen de goede wey-campernoelien».

(Na aandachtige studie van afbeeldingen en teksten, kom ik, *telkens met twijfel*, tot volgende benamingen : A *Clitopilus prunulus?* ; B *Entoloma?* ; C *Russula?* ; D *Russula?* ; E *Nolanea?* ; F *Agaricus (Psalliota)* ; G *Lactarius pyrogalus?* ; H *Russula?* ; I *Clitopilus prunulus?*. Door E. FRIES, SACCARDO en VAN BAMBEKE wordt A benaamd *Clitocybe difformis* (kritische soort ; I *Clitocybe ericetorum* door E. FRIES, KICKX, en VAN BAMBEKE, maar *Hygrophorus virgineus* door BRITZELMAYER en *Clitopilus prunulus?* door mij, zelfs na 't bekijken van de oorspronkelijke kleurafbeeldingen door VAN STERBEECK (blad 108). — «... (sooveel my doenlijck gheweest heeft)» schrijft onze mykoloog op de tweede bladzijde van zijn inleiding, doelend op vergelijkingen van goede en kwade soorten. We begrijpen dat opperbest).

2e kapittel : blz 179, bij gravure nr 17.

A, B, C, D, E : Kwade *Boleti*.

De eerste twee zijn zwammen met bruine tot zwarte, stinkende plaatjes, de derde heeft grauwe plaatjes of stinkende, groene buisjes ; D en E zijn onder het huidig geslacht *Boletus* te stellen.

F is een *Boletus* . . . maar G is voor 1673 knap waargenomen en beschreven : hoed 5 cm breed, maar veel groter wordend, eerst bol staand, als zwart met wat bruin, roet- of roodachtig geel ; buisjes niet zeer lang (jonge) ; poriën bruin donkerrood, als bloedig («seer af-keerigh om te aensien») ; steel 5 cm lang (jong), onderaan zeer dik, met een sterke stomp vast in de aarde, van boven veel dunner, zwart bloedachtig ; vlees gebroken eerst grauw geel, onmiddellijk groen, blauw en heel zwart. — Naar oorspronkelijke kleurschilderingen raak gegraveerde exemplaren, gevonden op 17 juli 1673, «met de schoonste volmaecktheyt die-men can betrachten». Ook op 12 augustus 1672, in een droge diepe gracht onder eiken, omtrent Deurne bij Antwerpen, in groot aantal, met alle gedaanten. Veel onder «Brem dornen» (*Gaspeldoorn?*). Overal met manden te plukken. (*Boletus* of *Tubiporus erythropus* Fr emend., ook *miniatorporus* Secr. Herhaaldelijk, sinds vele jaren, at ik hem in familiekring. Goed

eetbare soort, maar niet de beste *Boleet*. — Iets zo vlug donkerblauw wordend, bij aanraking en van binnen, met poriën en steel hels rood, moest bij VAN STERBEECK van «dodelijke natuer» zijn). *Padden cop* of *Padden buyck*, *Caput bufonis* noemt de beschrijver hem «om haer vuyl in-wendigh feijn : doch dese behoorde *Duyvelsch broot* te heeten, want ghelijck het gemeyn spreek-woort seght, dat den Duyvel met groten stanck verdwijnt, soo doet dese Fungi van ghelijcken». — «Dese wordt, ten opsicht van haere veranderinghe, van sommige in twee verscheyde soorten bedeylt, het welck grootelijcks ghefaelt is, alsoo ick van dese met honderden besien hebbe in alle haere veranderinghen». De beschrijvingen aangaande gravure nr 17, behalve dan G, zijn blijkbaar mengelingen, vooral volgens boeken, van verschillende *Boletus*-soorten, die ik aldus geen naam kan geven. Vooral gele poriën en blauw worden golden toen als algemene kentekens van giftigheid.

Figuren I, M, N, OO tonen onderaan als een weergave van de poriën, en O (bovenzicht) «vertoont aen den cant hoedanigh dat het mergh de schotel besit : waerom dat het met een stuckxken afghebroken is». In het werk van CLUSIUS komt ook een andere merkwaardige doorsnede van een *Boletus* voor.

3e kapittel : vervolg van 2e, blz 187, bij gravure nr 18.

AA, BB, C, D, zie vorige kritische beschouwing.
EEE naar CLUSIUS : ?

FF (*Amanita rubescens*, jong ; ook oorspronkelijke, gekleurde afbeelding gezien. VAN BAMBEKE deelt die mening. KICKX maakt er *Gomphidius glutinosus* van en BRITZELMAYER *Amanita muscaria* forma *puella*).

G, met bruine plaatjes : ?

H, geheel zwart, ook de plaatjes ; hoed vettig blinkend : ?

4e kapittel: tien dodelijke, stinkende *Fungi*. Blz 193, bij gravure nr 19.

AA (*Amanita ampla* = *spissa* ? : grauwe vlokkige volva, plaatjes wit ; in slechte staat).

BB: ? C (*Russula* : vlees wit, brokkerig en broos
D (*Russula*) E : ? FF en G (*Amanita rubescens*)
H : ? II (KICKX weet er geen naam voor, ik evenmin. BRITZELMAYER denkt aan *Lacrymaria velutina* en VAN BAMBEKE aan *Tricholoma (Armillaria) robustum*) volgens de originele gekleurde afbeelding).

K : ?

5e kapittel : twaalf vreemdsoortige, altijd kwade *Fungi*, blz 201, bij gravure nr 20.

AA : hoed 5 cm breed, onregelmatig, as-grauw, boord ingekruld en wit ; plaatjes aflopend, bleek rood ; steel wit. (*Clitopilus prunulus*).

B : ? C : ?

D : slanke bouw ; hoed wit, klokvormig, gegroefde rand ; plaatjes wit ; steel hol ; volva zakvormig, wit. (*Amanita vaginata*, witte vorm).

EE en FF (*Amanita vaginata*, onvolledig).

GG : ? H : ? I : ? KK : ?

L : beschrijving volgens afbeelding en tekst ; hoed 5 cm breed (uitgespreid), dik, huid zacht, droog, bleek geel, gebarsten door droogte ; buisjes bij de rand van de hoed kort, met brede poriën «hoogh gout geil van couleur», en plaatjes dik, aflopend op de steel die 5 cm lang is, vast, zeer ros ; vlees wit, maar vlug veranderend ; geur heel duf ; tussen Boom en Aartselaar, bij Antwerpen, 4 september 1671. (*Phylloporus rhodoxanthus*. Mogelijk is VAN STERBEECK de eerste beschrijver van die soort, lang vóór SCHWEINITZ (1822). Ze kreeg acht geslachts- en zes soortnamen. — In mijn nota's zie 'k tien vondsten in Nachtegalenpark (Middelheim)

Antwerpen, van 1938 tot 1943, augustus tot oktober; hoogst waarschijnlijk werden de mycelia daar vernield door benzine van militaire oorlogsvoertuigen. Verder vonden we die zeldzame zwam, rond Antwerpen, nog te Ranst-Broechem, Schoten, Schotenhof, Rivierenhof, en bij Brussel: Groenendaal, Roodklooster).

MM: *Boletus* (brede poriën weergegeven).

6e kapittel: nog schadelijke «*Eycke-fungi*»; blz 208, bij gravure nr 21.

AA: *Boletus* nr 55 (zonder figuur):? BB (*Hypthema sublateritium*?) CCC: ? D (*Amanita pantherina*? Onze mykoloog beschouwt als zeer bijzonder de hoed sterk ingezonken en de plaatjes naar buiten gekeerd, het laatste groeistadium).

E (*Inocybe maculata*?) FF (*Paxillus involutus*) G: ? H: ?

7e kapittel: verscheidene schadelijke rode *Fungi*; blz 213, vóór gravure nr 22.

A, B, CC: «Dese *Fungi* eten de vlieghen soo graegh als suyker, niet teghenstaende dat sy haeren smaeck met haer leven uyt blusschen alsoo dese *Fungi* groot fenijn en dodelijck sijn». (*Amanita muscaria*. — Bij A noemt VAN STERBEECK de plaatjes *zwart*! Bij C zegt hij dat ze grauw zijn. Hij gebruikt twee namen voor «de selve vrucht»: *Den doodelijcken vlieghen heunigh*, *Mel muscarum venenosum*, en *Fermillioene vlieghen Fungi*, *Fungus muscarius miniatus*. — A is een omgekeerde nabootsing (minder goed) van de houtsnede in CLUSIUS' werk, en B, CC zijn verflauwde kopieën van de kleurschilderingen uit de Codex van dezelfde geleerde. VAN STERBEECK vermeldt dit niet en zoiets werd hem door moderneren te kwalijk genomen).

D en EE (*Inocybe maculata*? — Ook een «*Vlieghen Fungi*» maar een rosse; «in gheen gedeelte heeft dese met de voorgaende eenighe ghelijckenis». Weer kopieën naar CLUSIUS' Codex, maar onze geleerde beweert dat er bij zijn meester geen afbeeldingen voorkomen. En daarom «dry figuren naer het leven»).

F en HH (*Russula*) GG (*Boletus*) II, K, L (*Coprinus*).

8e kapittel: nieuw bevonden rode en gele *Fungi*; blz 219, bij gravure nr 23.

AA: hoed eerst 2,5 cm breed, bleek rood, dik, rand sterk ingekruld, dan uitgegroeid tot 11 cm en rand recht, scherp, met evenwijdige bloedrode kringen, op lichtere grond; plaatjes dichtstaand, smal, zeer schoon rood; steel 9 x 2,5 cm, over een groot gedeelte heel wit of wat grauw, hol; vlees bloedrood, met «eerder bloedtachtig sap als melck». Hij noemt hem *De roode ruyghe ghemarmerde quaede Denne Fungi*, *Fungus hirsutus marmoreus ruber perniciosus*.

In navolging van CLUSIUS zegt hij ook *Denne Fungi*, maar hij heeft hem «becomen» «in een Else bosken bevonden». (*Lactarius deliciosus*, eetbaar). — Hier verklaart VAN STERBEECK: «Dese neffentaende figuren met A en zijn bij geene Schrijvers aenghewesen, alsoo ick dese eerst van mijn leven becomen hebbe op den 27. September in het iaer 1673. als wanneer ick de selve naer het leven heb gheschildert, om hier op haer beste voor ooghen te stellen». Maar onmiddellijk daarna volgt: «Ick bevinde dat CLUSIUS dese in het Hoogduytsch noemt...» De beschrijver zegt nog: «somwijl sijn onder dese soo rouw bewasschen, als met hair becleedt». Heeft hij enkele *Lactarius torminosus* voor dezelfde soort genomen? Vandaar «ruyghe» en «hirsutus».

BB: (*Boletus*).

C: hij staat bij de kwade, maar onze mykoloog schrijft: «dese by de Savoyaerts niet quaet wesen souden». (*Cortinarius*, volgens de tekst. BRITZELMAYER zegt zelfs *Cort. varius*; VAN BAMBEKE, gezien de oorspronkelijke aquarel, *Hebeloma crustuliniforme*, en zo menen ook E. FRIES en KICKX).

D, E: *Cortinarius cinnamomeus*?

FF (*Boletus variegatus*. Figuren zeer goed. De oorspronkelijke aquarel werd door mij echter als *edu-*

lis ? *reticulatus* ?, maar niet als *variegatus bekeken*).
G, H (*Boletus*)

I, K : hoed zeer rond, vlak, 9 cm breed, dun, zwavelkleurig ; plaatjes wit, breed, dik ; steel recht, in 't midden staand, 7,5 cm lang, in 't midden 2 cm dik, onder merkkelijk breder, op fig. I met een halve knol, vol, wit ; ring wit ; vlees wit ; geur stinkend. (*Amanita phalloides*. Figuren volgens exemplaren in slechte staat ; K is verwrongen ; die zullen al wel «seer stinckende» geweest zijn. Voor mij is de originele aquarel niet overtuigend. — De dodelijke *Amanita* staat bij de kwade. Wat geluk !).

L : mogelijk *Panaeolina foeniseeii*, zoals BRITZELMAYER denkt : plaatjes «lanck, bruyn grauw».

M : *Collybia dryophila* volgens KICKX en BRITZELMAYER is aanvaardbaar. Onze paddestoelkundige oordeelt : «Het is zeker, dat dese een tweede soort van voorgaende is», en hij zegt hier van de plaatjes «heel cort wit». We moeten wachten tot E. FRIES, eer de kleur van de sporen, dikwijls in verband met die van de plaatjes, voorrang krijgt).

9e kapittel : meestal *Fungi* op rot hout, mesthopen, «oft ander schimmel» ; blz. 224, bij gravure nr. 24.

AAA : hoed eerst «als een balleken», dan kegelvormig, met een bultje aan de top (figuur), eindelijk vlak, in 't midden wat verheven, volkomen rond, 5 cm breed, zeer gelijk en lang gegroefd, heel dun, in 't midden effen en bruin ros, de rand bleek vaal ; plaatjes bleek zwart, tamelijk breed, versmallend bij de steel, die bijna 9 cm lang is, en dun, wit, hol ; geur duf, schimmelig ; «in onsen hof van het Bischdoms paleys binnen Antwerpen», 31 juli 1672. (*Coprinus plicatilis*).

VAN STERBEECK noemt deze soort *Dunnen meulensteen*, *Lapis molaris gracilis*.

Hij schrijft : «Het is ghewis, dat onder desen geslacht veel verscheyde van couleur sijn, als witte, aschgrauw, bruyn, en andere, alsoo ick menichten van dese van vremde coleuren bevonden hebbe,...» (Onze geleerde vond ongewoon grote exemplaren, die ook in mijn nota's enkele malen voorkomen.

Coprinus auricomus zal het wel niet zijn, gezien het uitpuilend schijfje op de kleinste tekening A).

BB : hoed 3 cm hoog, 6 cm opengespreid, dun bekleed met sneeuw witte wol, als katoen, inwendig blauwzwart, als inkt ; plaatjes pikzwart, breed, zeer stinkend ; steel lang, dun, wit, hol ; «op den vijftiende July 1673, sijn dese ghevonden teghen het sitten van het ghemack, comende uyt de aerde tusschen het playeyssel, sonder twijfel uyt den salpeterachtighen domp van het secreet». (*Coprinus cinereus* of *macrorrhizus* waaraan E. FRIES en VAN BAMBEKE dachten, niet *Coprinus niveus* zoals KICKX en BRITZELMAYER meenden).

C (*Hypholoma* ?) D en EE (*Bolbitius* ?) I (*Coprinus* ?)

10e kapittel : *Bundel-Fungi*, blz 231, nog behorend tot gravure nr 24.

K (*Marasmius oreadus*) L, M, NN : ? (afbeeldingen en beschrijvingen).

11e kapittel : vervolg van *Bundel-Fungi*, blz 235 bij gravure nr 25.

A (*Coprinus atramentarius*) BB : «onder met groengeil mergh ghevult, het welck vol ooghen en gaetkens is, als de spongien hebben daer men de kinderen mede wast». (*Boletus*)

C, D, E, F, G (*Hypholoma*-soorten) H (*Collybia fusipes*)

12e kapittel : *Kwade Boom-Fungi*, blz 239, vóór gravure nr 26.

A (de twee grote figuren, boven links en midden) : ?
B (de twee grote figuren, onder links en midden) (*Polypilus sulfureus*) CCC en D (rechts boven) (*Peziza* of *Aleuria aurantia*) EEEE (rechts onder) (*Tremella mesenterica*)

13e kapittel : vervolg van de *Boom-Fungi*, blz 243, vóór gravure nr 27.

A (doet denken aan *Collybia velutipes*)

B (*Stereum hirsutum*, zicht op hymenium, volgens VAN BAMBEKE; geen ware kopie van de oorspronkelijke kleurschildering).

C: *Lorken-Fungi*, blzn 245-250, met vele bijzonderheden, waarbij geneeskundige. (*Ungulina officinalis*).

14e kapittel: *Wilgen-Fungi*, blz 250, na gravure nr 27.

D: groot en klein (1 once tot elf oncen zwaar), gans wit, als een stuk krijt, van onder plat, boven rond, het dikst bij de boom, de rand scherp dun; poriën «eenighe cleyne ooghskens als spelle-puntkens, het welck niet dieper ingaende is, als een spel-punt lanck is, behoudelijck dat in de groote dese gaetkens eenen mes-rugh dick diep ingaende sijn»; vlees wit, zo vast als dik leder; geur goed, sterk, als van de goede Iriswortel, nog waar te nemen na anderhalf jaar. Hoog op wilgen, juli 1670, 1673. (*Trametes suaveolens*. Ook E. FRIES herkende die zwam in deze beschrijving en afbeelding. — Onze mykoloog schrijft nog: «Dese schijnen onder eenigh mergh te hebben, maer is bedrogh...» Waarom? Bij zijn bepaling van «mergh» spreekt hij ook niet van buisjes of poriën. Hij noemt hem *Den valschen Agaricus*, *Falsus Agaricus* of *De witte willighe Fungi met den reuck van den Iris wortel*, *Fungus albus saligneus odore iridis*: «sy is het recht wit vonck hout»).

EE (*Polyporellus varius*, volgens VAN BAMBEKE, blijkt juist).

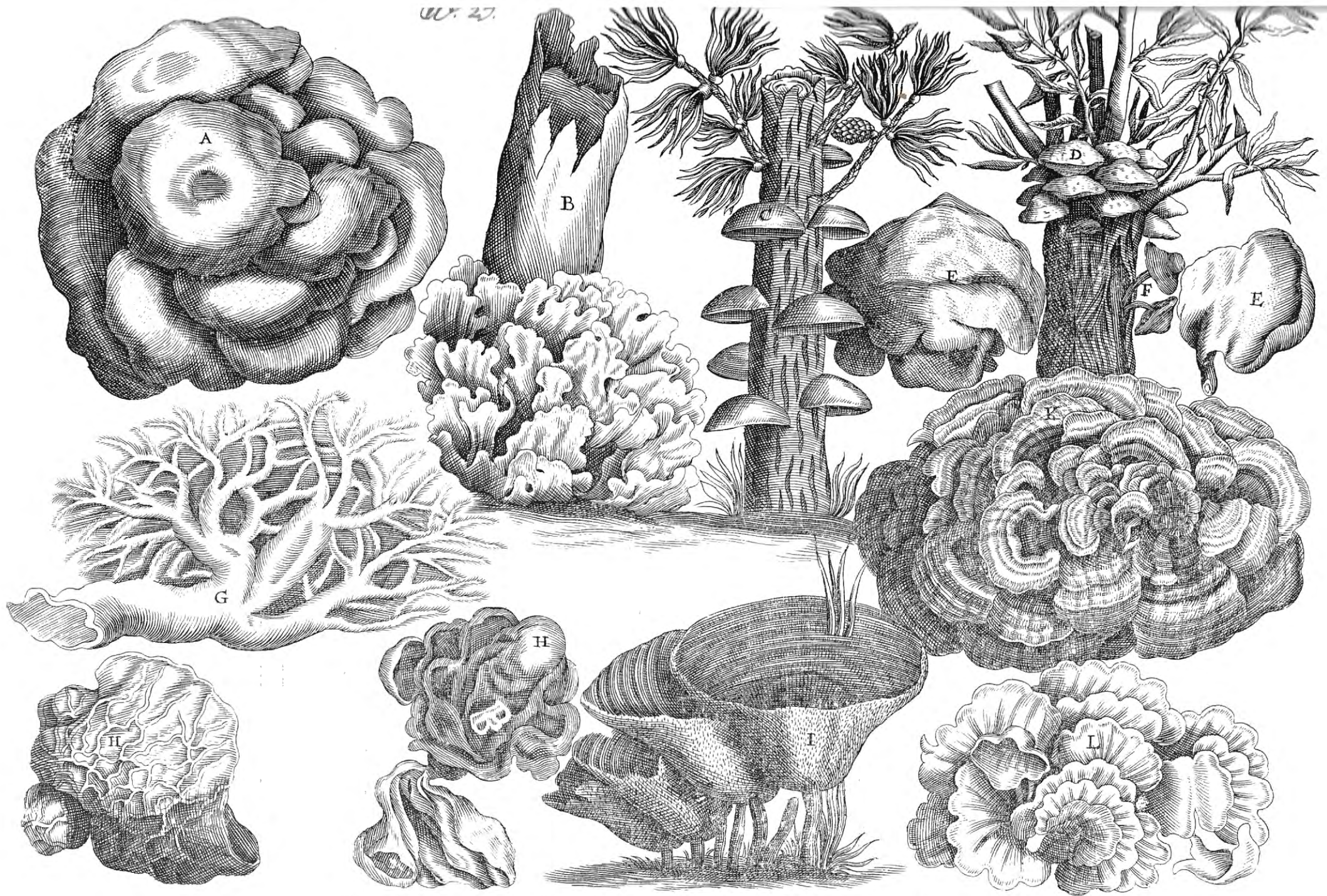
F (*Mucidula* of *Oudemansiella mucida*), waarvan de hoedtinten soms donker zijn; de vondst op wilg, en niet beuk, is zeker ongewoon).

G: naar een levend vruchtlichaam gegraveerd, het schoonste, onder een menigte door hem gezien en geplukt, «van seer fraeye ghedaente, hebbende menichvuldighe ende ontalijcke scheuten en tacxkens, seer wit, sonder eenighe vleck: welke scheuten seer ghelijck zijn aen de tacxkens van den Abeelboom. Men soude segghen, als sy van de sonne beschenen worden, dat sy uyt enckel silver ghesmeet

zijn. Somwijl staen van dese op eenen stele van een lidt lanck, oock dickmael sonder stele, staende oft hanghende aen het hout, schorsse, oft aen den wortel der afghecapte boomen. onder dese zijnder van my ghesien eenen voet groot, en meerder, de gene als een bos oft tros van tacken waeren, soo dick te gader zijnde, dat men de selve in gheenen ghemeynen neusdoeck souden kunnen bevatten, ende oock van de selve sommighe maer een halve handt groot. — In het leste van October, oft in het beginsel van November, zijn dese te vinden aen de rotte stammen van de boomen, de welcke afghecapt oft ghevelt zijn». (*Heridium* of *Hydnum coralloides*. — De fraaie figuur komt best overeen met een Amerikaanse foto van *Heridium laciniatum*, die als sterk verwant wordt beschouwd en 25 cm groot is; zie *The National Geographic Magazine*, vol. XXXVII, nr 5, mei 1920, blz 411, KRIEGER. — VAN STERBEECK spreekt van 14 tot 28 cm. — Een kunstvolle beschrijving. Hij vermeldt geen vindplaats. Ik zag die prachtzwam in 't woud van Fontainebleau, Frankrijk).

HH: *Judasoor* met geneeskrachtige eigenschappen, en ook... van de vlieren. DODONEUS gewaagt van *Vlier-gom*, maar vermits er geen sprake is van smelten in water, is VAN STERBEECK het niet eens met zijn vermaarde voorganger. (*Hirneola Auricula-Judae*).

I: onze paddestoelkundige vond hem nergens beschreven. «Als ick in het jaer 1672. den tweeden September ghelogeert was ten huysen vanden Heere PROST, Raedtsheer van sijne CON. MAIEST. in Brabant, binnen sijne heerlijckheydt van *Vorselaer aen 't Sant*; heb ick niet traegh gheweest van vroegh en laet soo de bosschen als de lyen te doorsoecken, om mijn trachtende wildt der Fungi⁴ op te doen en te vanghen: al waer ick dese met de ander naer-volghende heb ghevonden». Nog door hem talrijk waargenomen tussen de abdij van Tongerlo en het dorp Westerloo, in mos en gras, zelfde tijdstip. (*Polystictus perennis*; merkwaardige, kunstige beschrijving, lang vóór LINNEUS; figuur naar oorspronkelijke kleurschildering. De onderzijde van de hoed noemt hij «als met eenighe spellegaetkens ghesteken», maar volgens hem is dit geen «mergh»

Elf allerhande soorten. - Zie in dit tijdschrift blzn. 33, 34 en 36, 13e en 14e kapittel.

(poriën) ; zie hoger bespreking bij *Trametes suaveolens*).

K (*Coriolus versicolor*. — Hij liet de gravure, vervaardigd naar zijn aquarel, vergelijken met de werkelijkheid, door verschillende personen: «haer docht onmogelijck te sijn, de natuer soo te connen achtervolghen»).

L (*Leptoporus adustus*? — «... uyt een clove der selver planck (verrot) desen schuym oft *Fungi* ick bevonden hebbe, ... »).

15e kapittel: blz 260, *Houte Fungi* zonder figuren; algemeenheden over *swammen*.

16e kapittel: *Spongien, Puymsteen*. - Kapittels 15 en 16 bevatten een reeks merkwaardige opvattingen van VAN STERBEECK's tijd.

17e kapittel: *Wolfsveesten* (Stuifzwammen) met gebruik, blzn 269-272, bij gravure nr 28, behalve figuur A.

A: ? Naar een schildering in CLUSIUS' codex, zonder tekst; 42 cm breed, 28 cm hoog.

B, C, E (*Calvatia maxima*. — Naar CLUSIUS).

D (*Calvatia maxima*. — 2,5 maal verkleind, naar originele aquarel; 12,5 cm doormeter, rond als een bal, «hebbende een steelcken van een half vingherlidt lanck, ende een lidt dick», «colour als een doodts beenen hoofd: haere schorse was niet dicker als een pampier: de vrucht was ghecloven en ghescheurt, van binnen vol bruyn geile sachte stoffe, als een spongie, seer stuyfachtigh: welck stof seer bangh van geur is. Dese laet haer als bewegen, dat is, in een douwen, ende weder haer uyt reken, als de spongien doen». Klooster van de *Grauwe susters* te Leuven, september 1672, sinds menige jaren op dezelfde plaats).

18e kapittel: vreemde, zeldzame *Fungi*, en nog *Wolfsveesten*; blz 273, bij plaat nr 29.

F (*Lycoperdon*). — CLUSIUS noemt die soort *Pezizae, Fungi sonder steel*.

G, H (*Bovista*).

A: zwam? in een bijenkorf gevonden; door de vorm vergeleken met een baarmoeder.

B: *Fungus anthropomorphus* (*Geaster fornicatus* volgens HOLLOS. — In mijn exemplaar van *Theatrum fungorum* staat zorgvuldig in inkt bijgeschreven, blz 275, onder B, waarschijnlijk door JAMES GRIME, (Salford) een vroeger bezitter van het werk, *Lycoperdon fornicatum*, een oud synoniem (HUDSON, 1762). — De tekenaar gaf aan het groepje aardsterren het uitzicht van mannetjes in een bootje).

VAN STERBEECK zegt dat hij A en B, figuren en tekst, overnam uit *Miscellanea curiosa* (1661), fig. A van BERNHARDI A BERNITZ M., fig. B van SEGER G. Hij verklaart: «Haer wesen (B), is meer een print oft een gheteeckende verrijzenis der menschen gelijk, als eene *Fungi*: de reden dat ick dese figuren (nochtans met kleyne beschrijvinghe) hier hebbe by ghevoeght, is om dat ick niet het ghene *Fungi*-achtigh is, oft den naem van *Fungi* voert, heb willen achter-laten, alst my doendelijck was te achterhaelen.»

19e kapittel: vooral *Stinkzwammen* en *Chlattrus*, blz 276, vóór plaat nr 30. A, B, C, D: tekst en afbeeldingen naar JUNIUS (1564). (*Phallus Hadriani* = *Ph. iosmus, imperialis*, groeiend in de duinen, gelijkend aan *Phallus impudicus*, maar met paars-rose wordende volva en meestal met schijfje op de hoedtop).

E, F, G: naar LOBEL (1559)?

H, I: eveneens naar CLUSIUS. — (*Phallus*)

K, L, M: weer, als in het 18e kapittel, overgenomen uit *Miscellanea curiosa*. — (*Phallus impudicus*? — Bij M — waar de steel door de volva zit — merkwaardige weergave van de hoed, ontdaan van zijn groen slijm).

«... dese *Fungi* van my in het leven noyt ghesien...» bekent onze geleerde, «deze *Duyvels-* of *Tovenaers eyeren*... offerande aen den *Duyvel*...»

«Al ist dat dese den mensche (inwendigh inghenomen) schadelijck, jae doodelijck sijn, soo nochtans sijn seer goet voor de onlijdelijcke smerte van het heet flerecijn, ende de gicht der voeten, daer buyten op gheleydt sijnde: al ist dat het sap seer stinckt, soo nochtans ist soet van smaeck, seght DODONEUS».

20e kapittel : blz 283, ook plaat nr 30.

N, O : volgens CLUSIUS. — (*Clathrus ruber* = *Cl. cancellatus*)

P : zijn weldoener Dr SYEN uit Leiden zond aan VAN STERBEECK die Indische vondst, met een brief in 't Latijn. Onze mykoloog noemt het kleine harige wezen *Fungus bombaceus Indicus*, *Indiaensche cottoen Fungi*. — (VAN BAMBEKE zegt dat de oorspronkelijke kleurafbeelding hem aan *Lentinus crinitis* (L.) Fries doet denken of aan een verwante soort).

nr 142, soort zonder afbeelding van CLUSIUS. — (*Cyathus*).

21e kapittel : acht niet te bepalen «soorten» zonder figuren, vooral ontleend aan J. BAUHINUS, blzn 285 en 288.

22e kapittel : schimmel op leder, met een mikroskoop gezien door R. HOOCK (1667), blzn 288 tot 290. — (VAN STERBEECK heeft wel in de «Microscopium oft sienbuyse» van zijn vriend A. BOUTKENS gekeken, naar het «cleynste sandeken», onder meer, maar *niet* naar schimmel op leder. Onze zwammenvorser zegt wel een paar keren «ick», maar dat betreft HOOCK... Hij noemt zijn vriend «een seer curieus lief hebber ende ondersoecker, oock een vermaert apoteker ende chymist». Deze schreef één der lofdichten voor het *Theatrum fungorum*).

Daarop volgt nog een «Besluit» : «Hier streckt tot blyck, hoe al de quaede *Fungi* haeren oorspronck, opgaen en beginsel, uyt-schimmel, sticken, rottin-ghe, en diergelijcke bederfenis hebben...» Dit boek heeft aan de lezer goed en kwaad geleerd «met soo grooten onderschijt en ken-teecken» zegt onze auteur, dat hij hoopt dat niemand zich mag beklagen ; daarbij dicht hij :

«Wilt uyt de goede leer het goet tot voordeel trachten,
En van ghelijcken 't quaet tot naerdeel gans misachten».

2e traktaat

1e kapittel : natuur van de kwade *Fungi*, schadelijk en dodelijk, blz 290. Sommige kwade *Fungi* die werden gegeten laten de mens nog van drie tot zes dagen leven ; enkele vergiftigden worden terug gezond. Andere soorten doden, na zes tot acht uren. (Niet te ontkomen verwarring van feiten, in die tijd, vooral door gemis aan soorten-kennis en kritisch onderzoek).

De *Fungi* die de mens vlug doen sterven zijn koud in de vierde, de uiterste graad ; de eetbare zijn koud in het uiterste van de tweede graad, en vochtig tot zijn begin. (Chimie van 1600).

Moest iemand van de allerkwaadste rauw eten, zou hij onmiddellijk kunnen sterven.

2e kapittel : kentekens van vergiftigingen door *Fungi*, blz 293. — (Verschillende typen van vergiftigingen door paddestoelen worden — toen onvermijdelijk — veralgemeend, door elkaar geworpen).

3e kapittel : geneesmiddelen tegen gift van de *Fungi*, blz 294.

Doen braken, behalve als de zieke te krank of te zwak is.

«Drinckt Franschen wijn voor dit venijn :
Het soete melck is goet voor elck».

MATTHIOLUS (1565) zegt : «... dat het sap van den rameleyts, dat is peper-radijs, alles ghenesen can».

Azijn, eieren, alsem, honig, olijfolie, peren, sap van rode kolen, het kan allemaal helpen.

DODOENS kent nog andere middelen : het wit van vogel-drek in vleessap of in wijn met honig ; «haenen stront ghedroncken met asijn...»

Volgen nog : veraste weidekampernoelies ; sap van citroenschil in Franse wijn (allerbest!) ; vijgen . . . *Theriaca* wordt algemeen als tegengift geprezen. — (Volgens de Codex van 1884 moesten er 60 verschillende bestanddelen in voorkomen, maar dan ging het naar 20 tot 10, eindelijk 3 of 4. Er is opiumextract in, dat vooral werkt).

Ook nog *Orvietaen* (eerst uit 50 delen bestaand ; rond 1650 berucht te Parijs ; bijna zonder uitwerking, en nu vergeten).

FABRI (*Medici Panchimiam*, 1656) «betuyght, dat het sout ghemaect van de quaede fenijnighe *Fungi*, alle middelen te boven gaet tot ghesinghe vanden ghenen die doodelijcke *Fungi* ghegeten heeft».

Zout gemaakt uit elk venijn is, volgens FABRI, het beste tegengift.

VAN STERBEECK bedenkt hierbij : «... maer al ist dat onze stadt van Antwerpen Godt lof, van soo veele ervaren Apotekers ende vernufte chimisten wel voorsien is, soo gheloove ick, datmen soodanighe souden (op voordeel gemaect) minder vinden en becomen soude als gout oft peirelen».

4e kapittel : allerlei menselijke wratten worden beschreven, blz 297.

De befaamde chirurg AMBROISE PARÉ gebruikt daarbij het woord *Fungi* en *Fungus humanus* (1655). «Dese ende soodanighe *Fungi* moghen met recht de leste plaets onder het ghetal der quaede doodelijcke *Fungi* besitten...» besluit onze mykoloog.

5e kapittel : enkele vermeldingen van dodelijke vergiftigingen door *Fungi*, blz 300.

Eén daarvan wordt met bijzonderheden verhaald : op 24 augustus 1671 plukken 's morgens vroeg, twee jongens, dertien en vijftien jaar oud, zonen van de vermaarde afspanning *Londen* te Antwerpen, een grote hoop «witte platte ende oock roode *Fungi*», te Merksem, onder eiken en populieren. De oudste knaap beweerde ze wel te kennen, daar hij

ze te Waver, dikwijls geplukt en gegeten had. Om 10 uur, na bereiding, eten ze er veel en smakelijk van. 's Nachts heftig braken en afgaan, uitputting. De oudste jongen sterft na vier, de jongste na acht dagen, ondanks verzorging en artsijen. — (Kenmerkende vergiftiging door *Amanita phalloides*). — Twee kleinere broers bleven lang zeer ziek, enkel door de schotel uit te veggen. De vader van de slachtoffers deelde het smartelijk voorval mede aan VAN STERBEECK, die er «vermaerde Doctoren» over raadpleegde. Enkel menen dat de paddestoelen in kwestie weinig giftig waren, gezien er daarvan veel werden genuttigd en de vergiftigden nog zo lang leefden ; ze stierven door koorts. Onze paddestoelkundige is het daar niet mee eens, maar wil er niet langdurig over redetwisten.

DERDE DEEL : goede en kwade *Aardbuilen*, giftige kruiden

Inleiding : blzn 305 en 306

De goede *Aerd-builen* groeien en blijven onder de aarde. — (*Truffels*). De kwade groeien op de aarde, op boomwortels, takken, stammen, bladeren. — (*Scleroderma* . . . gallen . . .).

De *Kruydt draghende*, moeilijk te ordenen, bekend onze geleerde. — (Planten in bolvorm...)

1e traktaat

1e kapittel : eetbare *Aardbuilen* ; blzn 306 en 307. Het staat vast dat ze «overtollighe vochtighe humeuren... der aerde...» zijn, meest gelijkend aan Campernoelie en voortkomende van de donder. In 't Latijn *Tuber*, in 't Frans *Truffele*, benevens allerhande benamingen. VAN STERBEECK stelt *Donder klooten* voor.

Niet in «Brabant» te vinden, denkt hij.

2e kapittel : hun gedaante, blzn 308-312, bij plaat nr 32.

AAA : drie *Tuber*-soorten ; tekst meestal volgens zeer oude schrijvers. Pogingen van onze mykoloog

tot planten van *Tuber*-soort.

3e kapittel : zes Indiaanse «*Aerd-buylen*» zonder figuren, blzn 312-315.

4e kapittel : verschil tussen goede en kwade «*Aerd-buylen*», blzn 315-318.

B (van boven) : (*Scleroderma citrinum of aurantium*).

BB (in 't midden) : (*Scleroderma verrucosum*).

Niet eetbaar, maar middel tegen ontsteking, vermoedheid ; bloedstelpend. Alhoewel DODOENS aanbeveelt ze te eten tegen zekere kwalen, weerlegt VAN STERBEECK : «... maer my dunckt, dat sulcks best ghelaten als ghedaen is, eer men sich verslicke».

5e, 6e en 7e kapittels handelen over gallen, blzn 318-322.

Kapittels 8 tot 11 beschrijven allerhande knolvormende planten, blzn 322-330, gravure nr 33.

2e traktaat : giftige kruiden, blzn 333-396.

Drie platen, nrs 34, 35 en 36, met 17 fijne figuren.

Drie inhoudstafels door VAN STERBEECK :

- 1) de goede en twijfelachtige *Fungi* ;
- 2) de kwade en enkele goede ;
- 3) aardbuilen en venijnige kruiden.

III

Invloed van het werk

Ongeveer twintig jaar na de dood van VAN STERBEECK, werd het *Tooneel der Campernoelien* haast ongewijzigd opnieuw uitgegeven, eveneens door een Antwerpse drukker (1712). Merkwaardige belangstelling voor zulk onderwerp in die tijd.

De befaamde Duitse hoogleraar DILLENIIUS vermeldt met nadruk het boek in zijn werk van 1719.

PAULET, Frans dokter, schreef in zijn *Traité des champignons* (1793), dat er hem een vertaling in zijn moedertaal werd bezorgd van het *Theatrum fungorum*.

Hoogleraar KICKX (1842), PIRON (1862), DU MORTIER (1863), Professor VAN BAMBEKE (1905-1907 en 1923-1924) vestigden er in ons land bijzonder de aandacht op.

Weer in het buitenland, waren het de Duitser BRITZELMAYER (1894) en de Hongaar VON ISTVANFFI (1894 tot 1900) die er zich druk mee bezig hielden.

Onder de grootste systematici houdt E. FRIES (1874) herhaaldelijk rekening met het *Theatrum*. KICKX meende dat de gravures in het *Theatrum* meestal oorspronkelijk zijn, maar VON ISTVANFFI bewees dat er veel van CLUSIUS werd afgekeken en dat niet altijd die bron werd vermeld.

VAN BAMBEKE stelt de originele kanten van VAN STERBEECK in 't licht. Zijn nog te noemen DEMANGE (1928), PHILIPPEN (1930), LÜTJEHARMS (1933 en 1936). De laatste twee auteurs bezorgden een uitgebreide bibliografie in dit verband :

PHILIPPEN L.J.M. : *Franciscus Van Sterbeeck, Antwerpsche Mycoloog, Bouwkundige en Historicus* (Antwerpen, 1930)

LÜTJEHARMS W.J. : *Schets... Mycologie in Nederland... (Mededelingen Nederlandsche Mycologische Vereeniging, 1933)*

LÜTJEHARMS W.J. : *Zur Geschichte der Mykologie* (Als boven, 1936).

Mijn oud-leraar Dr G. POMA wees me in 1927 op het *Tooneel der Campernoelien* en weldra zat ik er herhaaldelijk in verdiept, in de hoofdbibliotheek van Antwerpen ; opgetogen kon ik er vlug, onder meer, *Amanita caesarea* en *Cantharellus cibarius* in herkennen.

Met de jaren las ik al wat ik over VAN STER-

BEECK kon te pakken krijgen en zag ik ook de Codex van CLUSIUS te Leiden en de oorspronkelijke waterverfschilderingen van onze mykoloog te Brussel.

In 1951 gaf ik in de Keurveldzaal van de Antwerpse Zoo een openbare voordracht over VAN STERBEECK en dikwijls keuvelde ik geestdriftig over hem met leden van de Antwerpse Mycologische Kring.

IV

Algemene eigen beschouwingen

Steeds groeiende bewondering, én voor het *Tooneel der Campernoelien*, én voor VAN STERBEECK, is mijn houding, na veel jaren overpeinzing.

Het gelukte hem de kennis van zeer vroege voorgangers, die van latere vorsers en ook die van bijna zijn tijdgenoten, aan zijn eigen bevindingen te toetsen, en meermaals kritisch te beoordelen.

In sappig, bijna Antwerps Vlaams, vatte hij de geleerde taal en beweringen van zijn collega's voor ons samen.

Krachtdadig verdedigde en verspreidde hij de toen nog zo karig beoefende mykologie.

De verfijnde, talrijke kopergravures stelde hij in de plaats van de vóór hem veel aangewende houtsneden en hij eiste van de plaatsnijder wat toen te bereiken viel.

Nabootsen van de oorspronkelijke waterverfschilderingen in CLUSIUS' codex, het toevoegen van tientallen eigen aquarellen, waarvan er meer dan vijftig werden in koper gesneden voor zijn *Theatrum*, zijn talrijke aantrekkelijke beschrijvingen, waarschijnlijk niet beter te doen in die tijd, dat alles kreeg hij gedaan binnen twintig jaren, vol van plunderende, brandstichtende, moordende legerbenden . . .

Daarbij kwelde hem zijn zwak gestel, maar . . . veel

vrije tijd viel hem ten deel, dank zij de Antwerpse bisschop.

Schilderde hij zelf of gebeurde het onder zijn leiding, zoals voor de kopergravures? Volgens zijn tekst, vermoed ik dat beide gevallen voorkwamen.

Vergeten we niet dat hij veel in bossen en landgoederen speurde, zelfs in Nederland, Duitsland, Oostenrijk, en dat het met de «carosse» heelwat tijd en durf eiste.

Eveneens had hij het druk als botanikus met zijn kruidtuin, bijzonder in dienst van de oude bisschop en zijn gezondheid.

Bouwkunst, geschiedenis, beheer van het begijnhof namen hem ook nog in beslag.

Maar... zijn onvermijdelijke menselijke gebreken?

Was hij oorspronkelijk en eerlijk genoeg voor zijn tijd? Ongetwijfeld, ja! Wat hij ontleende, als tekst of afbeelding, vermeldt hij dikwijls. Soms vergeet hij het... zonder opzet, of ook wel wat diplomatisch. Hij spreekt zich enkele keren tegen. Wie nooit?

Hebben de *Fungi* «zaden»? Wat hij doet uitschijnen blijkt aarzelend. Maar hij legde herhaaldelijk paddestoelen op zijn tafel, langdurig om na te gaan of ze zwart of stinkend zouden worden, kwestie voor hem van eetbaar of giftig. Onvermijdelijk vormden er zich sporenbeelden (sporeeën). Hij moet die gezien hebben. En dan? Voor die tijd, een beetje schimmel, wat vuilnis?

Hij vermeldt wel PORTA in zijn «lyste vande Auteurs», maar enkel zijn werk van 1592. Moest hij dit van 1591 hebben geraadpleegd, dan zou hij het bestaan hebben gelezen van zeer kleine, zwarte «zaden», verborgen tussen de plaatjes, en daar zelfs gezameld. Misschien zou het bij hem de spoorslag geweest zijn tot nader onderzoek.

Plaatjes noemt hij «plues», buisjes «mergh», maar terwijl hij van «plues» al een duidelijk begrip geeft, is er bij de beschouwing van «mergh» nog geen

spraak van buisjes of hun uitmondigen, de poriën. Bij enkele soortbeschrijvingen schemert de werkelijkheid echter door.

Wat lastiger is, soms worden «plues» en «mergh» verward, niettegenstaande de afbeeldingen. Dat komt waarschijnlijk door vroegere aantekeningen, die gezien de overvloedige stof niet aangepast geraakten; bij later werk gaat het beter.

De reeds vermelde pogingen om iets te tonen van buisjes of plaatjes, door het afsnijden van een stukje (gravures 3,A - 6,B - 17,O), waarom brachten die niet naar de *volledige overlangse* doorsnede en wat ontleding? Reeds 25 jaar nadien maakt TOURNEFORT plaatjes en buisjes *los* en beeldt ze af.

Hij wil elke goede soort tegenover een gelijkaardige kwade plaatsen. *Wie* zou dat afdoend hebben gekund, in een tijd dat volva, ring, melkvocht, smaak, geur, zelfstandigheid... amper betekenis hadden? Nu gebruiken we zulke elementen om te ordenen, benevens die ontdekt met de mikroskoop. Zag hij en zijn voorgangers over het algemeen de *heel kleine* soorten niet, b.v. bij Ascomyceten, Myxomyceten? Of waren het in hun ogen enkel te verwaarlozen stipjes, schimmelige rommeltjes? En de vergrootglazen? Moest hij zijn tijdgenoot *van LEEUWENHOEK* persoonlijk hebben gekend, wie weet wat een mykologische reuzesprong ze samen hadden gemaakt.

Steeds opnieuw heb ik me afgevraagd: «Zouden hedendaagse mykologen in de tijd van VAN STERBEECK even knap en hard hebben gewerkt?» Waarschijnlijk heel wat minder.

Zijn gewrocht trok lange tijd de leek aan, maar ook de geleerde. Geschiedkundig zal het bijzonder belangrijk blijven.

Te zijner ere bestaan er te Antwerpen een Lange en een Korte Van Sterbeekstraat; ons tijdschrift

Sterbeekia, met zijn naam, gedenkt hier zijn meesterwerk na drie eeuwen; een bijzondere postzegel werd hem echter niet gegund in 1975, in weerwil van een afdoend gedokumenteerde aanvraag, uit eigen beweging, door de Heer onderzoeksrechter HELSEN.

V

Besluit

Voor de lezers en beter min of meer uitpluizers van deze studie, hoop ik hun iets te hebben bezorgd, dat hen zal aansporen, met deze *leidraad* het meesterwerk van VAN STERBEECK te onderzoeken, b.v. in de Antwerpse hoofdbibliotheek. Er gaat een blijvende beking van uit, omdat hij tegelijk de leken, de verfijnde ontwikkelden en de geleerden indachtig was.

Men voelt er zo waarachtig midden tot einde 1600 in, met menige anekdoten: zelfs een paddestoel-etende kolonel, met zijn plukkende, beloonde soldaten, werd niet vergeten.

Zij die niet de moed en de tijd zullen vinden het werk zelf te bewonderen, krijgen er een uitvoerige, overzichtelijke samenvatting van, die ze dan toch weleens zullen lezen, met een beetje geduld.

De huidige mykologen, die in de bossen, daarna met de mikroskoop en vele boeken zich voortdurend hard inzetten, om in dat machtig zwammenrijk wat klaarte te veroveren, zullen ongetwijfeld de overmoed van VAN STERBEECK en zijn voorgangers hoogschatten. Zij waren het die zo moeizaam iets brachten voor de schitterende vorsers van zeventien- en achttienhonderd; daarna konden weer andere begaafden hardnekkig ons de hedendaagse, reeds zo uitgebreide mykologie bezorgen, die door jongeren onverpoosd, over heel de aarde nu, steeds vollediger wordt bewerkt, met immer meer verfijnde technische middelen.